

**ΚΛΙΜΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ -
ΠΡΑΣΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ:
Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΣΤΗΝ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΠΙΔΑΣ**

Κοφινά Σταυρούλα¹

*Αφιερωμένο στο νησί μου την Εύβοια και στα υπέροχα δάση της,
με την ελπίδα να καταφέρουμε να τα ξαναδούμε*

Περίληψη

Το παρόν άρθρο πραγματεύεται τη συμβολή των κοινωνικών επιστημών στην ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής και ιδίως τη συμβολή της επιστήμης της Κοινωνικής Εργασίας. Εστιάζει στους ανθρωπογενείς συντελεστές της κλιματικής αλλαγής, στον αντίκτυπό της στην επιβίωση ανθρώπων και οικοσυστημάτων σε πλανητικό επίπεδο και στην κοινωνική απόκριση. Οι κοινωνικοί λειτουργοί, ως επαγγελματίες πρώτης γραμμής στη διαχείριση κλιματικών καταστροφών, έχουν αφυπνιστεί και τα τελευταία χρόνια συμβάλουν στην ανάπτυξη περιβαλλοντικών προσεγγίσεων στη θεωρία και στην πράξη της Κοινωνικής Εργασίας. Όμως οι μεταβάσεις είναι ακόμη αργές και δεν ανταποκρίνονται στον πιεστικό χαρακτήρα του φαινομένου. Η Περιβαλλοντική – Πράσινη Κοινωνική Εργασία μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση των συνεπειών των κλιματικών κρίσεων και στην προσαρμογή στις νέες πραγματικότητες που επιφέρουν αλλά να αποτελέσει και μετασχηματιστική δύναμη που μπορεί να συμβάλει στον μετριασμό - ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής και στην περιβαλλοντική δικαιοσύνη. Το άρθρο υποστηρίζει ότι η Κοινωνική Εργασία χρειάζεται την οικολογική στροφή διότι, τόσο στο εγγύς οικοσύστημα όσο και σε πλανητικό επίπεδο, αυξάνονται η ευαλωτότητα των πληθυσμών, η υποβαθμισμένη περιβαλλοντικά διαβίωση και ο περιβαλλοντικός ρατσισμός. Από την επιβίωση του οικοσυστήματος εξαρτάται η πραγμάτωση όλων των άλλων δικαιωμάτων ·ως εκ τούτου η Κοινωνική Εργασία πρέπει να αρθρώσει επιστημονικό λόγο και να αναπτύξει νέες διεπιστημονικές συμμαχίες συμβάλλοντας στην παραγωγή νέων μοντέλων βιώσιμης ανάπτυξης, στην περιβαλλοντική προστασία και δικαιοσύνη και στην ανάδειξη της περιβαλλοντικής διάστασης στην ιδιότητα του πολίτη. Στη χώρα μας η ανάπτυξη της προσέγγισης μπορεί να συμβάλει στον περιβαλλοντικό εγγραμματισμό των κοινωνικών λειτουργών, που είναι αναγκαίος μέσα σε δυσμενείς για το εγγύς οικοσύστημά μας συνθήκες, όπου αυξάνονται οι φυσικές καταστροφές και οι ανθρωπογενείς επιθέσεις.

Λέξεις – Κλειδιά: *Πράσινη κοινωνική εργασία, Κλιματική αλλαγή, Περιβαλλοντικές κρίσεις, Περιβαλλοντική δικαιοσύνη, Περιβαλλοντικός ρατσισμός, Περιβαλλοντικός εγγραμματισμός.*

1. Δρ. Κοινωνικής Πολιτικής, Κοινωνική Λειτουργός – Κοινωνική Επιστήμονας.

1. Εισαγωγή

Η κλιματική αλλαγή ευθύνεται για ακραία καιρικά φαινόμενα (πλημμύρες, ξηρασία, τυφώνες, πυρκαγιές), αύξηση της θαλάσσιας στάθμης, λιώσιμο των παγετώνων, αλλαγή των εποχών και θεωρείται αποτέλεσμα της ανθρώπινης παρέμβασης στο περιβάλλον (Sanson & Burke, 2020). Αποτελεί ένα από τα πιο δυσεπίλυτα προβλήματα που έχει αντιμετωπίσει ως σήμερα η ανθρωπότητα, λόγω της κλίμακας και της πολυπλοκότητάς του και η μεγαλύτερη παγκόσμια απειλή για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής κυριαρχούν οι φυσικοί επιστήμονες, οι οποίοι μελετούν το φαινόμενο και εισάγουν φιλικές προς το περιβάλλον ενεργειακές λύσεις καθώς και οι οικονομολόγοι, που ασχολούνται με το κόστος προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή (Urry, 2015). Παρόλο που η κλιματική αλλαγή θεωρείται η μεγαλύτερη πρόκληση που έχουν αντιμετωπίσει ποτέ τα ανθρώπινα κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά συστήματα (Dryzek & Norgaard, 2011), οι κοινωνικές επιστήμες έχουν περιορισμένο επιστημονικό λόγο στο πρόβλημα, που οφείλεται στη δυτική κουλτούρα σκέψης και στις απαρχές της επιστημονικής τους συγκρότησης, όπου το κοινωνικό διαχωρίστηκε από το φυσικό.

Από τη δεκαετία του '60 και μετά η περιβαλλοντική υποβάθμιση απασχολεί ως ζήτημα που σχετίζεται με τη ριζοσπαστική ιδέα εκείνης της εποχής, ότι η κοινωνία πρέπει να διακατέχεται από διαγενεακή αλληλεγγύη προς τις επόμενες γενιές (Urry, 2015: 55). Παρ' όλο που ακόμη ο ρόλος των κοινωνικών επιστημών παραμένει περιθωριακός, ολοένα και περισσότερο αναγνωρίζεται η κοινωνική διάσταση της κλιματικής αλλαγής ως παράγωγο ανθρώπινων επιλογών στο μοντέλο ανάπτυξης και διαβίωσης.

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει μια κοινωνική ανάλυση του ζητήματος της κλιματικής αλλαγής. Αναζητά πώς οι κοινωνίες κατανοούν και νοηματοδοτούν την κλιματική αλλαγή, τις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές επιλογές που εντείνουν το πρόβλημα, τον κοινωνικό αντίκτυπο και τη συμβολή των κοινωνικών επιστημών στο μετριασμό του προβλήματος. Εστιάζει στη συμβολή της Κοινωνικής Εργασίας ως επιστήμης που εμφορείται από το όραμα της κοινωνικής αλλαγής, τις αξίες της κοινωνικής δικαιοσύνης και της συνηγορίας υπέρ των αδυνάμων. Στο άρθρο υποστηρίζεται ότι η ανάσχεση της κλιματικής αλλαγής απαιτεί ενημερωμένους ενεργούς πολίτες, κοινωνικούς επιστήμονες και μεγάλους κοινωνικούς μετασχηματισμούς για τη μετάβαση από τη διαχείριση της καταστροφής σε φιλικά προς το περιβάλλον πρότυπα διαβίωσης που εξασφαλίζουν ένα βιώσιμο για τις επόμενες γενιές πλανήτη.

2. Το πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής

Η κλιματική αλλαγή αφορά στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος σε πλανητικό επίπεδο, η οποία επενεργεί σε όλα τα συστήματα του μικροεπιπέδου της ανθρώπινης διαβίωσης, μέσα από κινδύνους που προκαλεί στην επισιτιστική ασφάλεια, στην επάρκεια νερού, στην υγεία, στη στέγαση, στις υποδομές και στα φυσικά οικοσυστήματα. Σύμφωνα με τη Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC, 2014) προκαλείται από την ανθρώπινη δραστηριότητα καθώς μόνο το 5% του φαινομένου οφείλεται σε φυσικές διεργασίες. Και ενώ η ανθρώπινη παρέμβαση στη φύση χρονολογείται όσο και η ανθρωπότητα (αποψίλωση, αποξηράνσεις κ.α.) και αλλάζει μόνιμα τα τοπικά οικοσυστήματα (Jorgenson *et al.*, 2019), υπάρχουν επιστημονικές απόψεις (βλ. Paul Crutzen) που υποστηρίζουν ότι η ανθρωπότητα εισέρχεται σε μια νέα γεωλογική περίοδο, την «Ανθρωπόκαινο» στην οποία το αντίκτυπο της ανθρώπινης παρέμβασης στον πλανήτη είναι τόσο μεγάλο που ισοδυναμεί με μια παγκόσμιας κλίμακας φυσική καταστροφή (Urry, 2015). Παράλληλα, αναγνωρίζεται ότι η διαχείρισή της ξεπερνά τις ανθρώπινες δυνατότητες, διότι οι μηχανισμοί επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων και συλλογικής δράσης που διαθέτουμε ως κοινωνίες αυτή τη στιγμή, δεν σχεδιάστηκαν και δεν έχουν εξελιχθεί για να αντιμετωπίσουν ένα παγκοσμιοποιημένο πρόβλημα τέτοιας σοβαρότητας και πολυπλοκότητας (Dryzek & Norgaard, 2011).

Οι αιτίες της κλιματικής αλλαγής είναι συστημικές, έγκεινται στο δυτικό καπιταλιστικό μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, στην εκβιομηχάνιση και στην αστικοποίηση (Dominelli, 2011) και για την ανάσχεσή της απαιτείται πλήρης ανασυγκρότηση του καπιταλιστικού υποδείγματος και μετάβαση σε παραγωγικά και καταναλωτικά μοντέλα χωρίς ρύπους για το περιβάλλον. Όμως, το κόστος της μετάβασης στον απορρυπαντισμό (*decarbonization*) (Jorgenson *et al.*, 2019) είναι πολύ υψηλό και συναντά σφοδρές αντιστάσεις. Η σχετική διαμάχη συχνά αναφέρεται ως “ο πόλεμος της κλιματικής αλλαγής” (Schneider-Mayerson, Leong, 2020) και εξελίσσεται μεταξύ των συντηρητικών δυνάμεων της αγοράς που επιζητούν τη διατήρηση του υπάρχοντος ρυπογόνου μοντέλου παραγωγής και κατανάλωσης και των φιλοπεριβαλλοντικών δυνάμεων, που επιζητούν την απο-ανάπτυξη και τη μείωση της κατανάλωσης (Urry, 2015). Στρατηγικά όπλα που επιστρατεύουν οι ισχυρές δυνάμεις της αγοράς αποτελούν ο σκεπτικισμός, η υποτίμηση - δυσφήμιση των επιστημονικών δεδομένων της κλιματικής αλλαγής και η κινδυνολογία γύρω από την ανάγκη διάσωσης των οικονομιών με κάθε κόστος (Boykoff & Boykoff, 2004). Παράλληλα, έχουν δημιουργήσει μια κλιματική αγορά αποζημίωσης ρύπων εκμεταλλευόμενοι νομοθετικά κενά

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

και την κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών στα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής, στα οποία οι πιο ανεπτυγμένες και ισχυρές οικονομίες επιδίδονται στην περιβαλλοντικά επιζήμια εκμετάλλευση του φυσικού πλούτου των αναπτυσσόμενων χωρών, «εξάγοντας» παράλληλα προς αυτές περιβαλλοντικά επιβλαβείς και ρυπογόνες δραστηριότητες. (Jorgenson, *et al.*, 2019; Harrison *et al.*, 2011; Spash, 2011).

Ο “πόλεμος της κλιματικής αλλαγής” εκβάλλει στην αναϊμική της διακυβέρνηση η οποία είναι περισσότερο αντιδραστική στις κλιματικές κρίσεις παρά αποτρεπτική και προληπτική, με έναν αργό ρυθμό μετάβασης σε φιλοπεριβαλλοντικές πολιτικές σε σχέση με την ταχύτητα εξέλιξης του φαινομένου (Baber & Bartlett, 2011). Τα Ηνωμένα Έθνη από το 1992 συντονίζουν τις διαπραγματεύσεις με στόχο τη δέσμευση των κρατών σε ένα Διεθνές Καθεστώς για το Κλίμα, έχουν δεχτεί όμως την κριτική ότι δεν εκβάλουν σε δεσμευτικούς για τα ρυπογόνα κράτη στόχους και δεν επιβάλουν κυρώσεις (Biermann, 2011). Πρόσφατα, η Διάσκεψη της Γλασκόβης (COP26, 2021) αναφέρεται για πρώτη φορά στους ρητούς στόχους περιορισμού της υπερθέρμανσης του πλανήτη κατά 1,5 βαθμό Κελσίου και των κλιματικά ουδέτερων οικονομιών έως τα μέσα του αιώνα. Όμως, ξανά το πλαίσιο στηρίζεται στην αυτορρύθμιση (CNN, 2021).

Στο πεδίο της κοινωνικής οργάνωσης, οι συστημικοί παράγοντες έχουν εγκαταστήσει το εχθρικό προς το περιβάλλον καπιταλιστικό πρότυπο που συνδέει την ποιότητα ζωής με την κτήση, χρήση και πρόσβαση σε καταναλωτικά αγαθά, την αστική κουλτούρα, την εμπορευματοποίηση και εξάρει το ατομιστικό μοντέλο συμπεριφοράς και το άτομο-καταναλωτή και χρήστη- απομακρύνοντάς το από συλλογικούς στόχους και εναλλακτικές, πιο φυσικές επιλογές διαβίωσης (Urry, 2015). Η κοινή γνώμη παραμένει αποστασιοποιημένη από το πρόβλημα, παρόλο τον μεγάλο κοινωνικό αντίκτυπο από τις περιβαλλοντικές καταστροφές σε όλο τον πλανήτη. Έρευνες αναδεικνύουν ότι κυριαρχεί η άρνηση του προβλήματος και η υποτίμηση της αξίας της ατομικής δράσης υπέρ του κλίματος (Norgaard, 2011), ενώ η εξάρτηση από τις θέσεις εργασίας που παράγει η καπιταλιστική ανάπτυξη εξασθενεί τις φιλοπεριβαλλοντικές αντιστάσεις κυρίως των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων (Παπαϊωάννου κ.α., 1998). Τα δε οικολογικά κινήματα στις ανεπτυγμένες χώρες αναγνωρίζεται ότι από τον 20^ο αιώνα και μετά χαρακτηρίζονται από θεσμοποίηση, διεθνοποίηση αλλά παράλληλα και από αποπολιτικοποίηση και επαγγελματισμό που περιορίζουν την κινηματική τους βάση και τη δυναμική τους για μετασχηματιστική δράση ενάντια στην ρυπογόνα καπιταλιστική παραγωγική οργάνωση και τις κυρίαρχες δυνάμεις που τη συντηρούν (Αλεξανδρόπουλος κ.α., 2017). Θεωρούνται μάλιστα ελιτίστικα διότι

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

αδυνατούν να συσπειρώσουν γύρω τους τα λαϊκά και εργατικά στρώματα (Philip & Reisch, 2015).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η κλιματική αλλαγή αποτελεί ίσως το σημαντικότερο και πιο δυσεπίλυτο σύγχρονο κοινωνικό πρόβλημα. Χρειάζεται μετασχηματισμό σε επίπεδο κοινωνικών ιδεών και αναπλαισίωση του λόγου για την οικολογία, ώστε η οικονομική ανάπτυξη και η περιβαλλοντική προστασία να αλληλοενισχύονται αντί να ανταγωνίζονται, και οι πολιτικές ανάσχεσης της κλιματικής αλλαγής να αναγνωρίζονται ως μια οικονομικά ωφέλιμη επιλογή² (Hajer & Versteeg, 2011). Απαιτεί σε παγκόσμια κλίμακα τη στροφή προς μια οικολογικά βιώσιμη παραγωγή και κατανάλωση (Jorgenson *et al.*, 2019; Schneider-Mayerson & Leong, 2020; Dryzek *et al.*, (eds), 2011; Schmitz *et al.*, 2012), η οποία θα στηρίζεται: (α) Στην «πράσινη οικονομία» μηδενικών ρύπων και στην απανθρακοποίηση (*decarbonisation*), στη μετάβαση σε εναλλακτικές πηγές ενέργειας, στην ανακύκλωση, σε λιγότερο ενεργοβόρα συστήματα ψύξης-θέρμανσης, δόμησης, μεταφορών, οικιακής κατανάλωσης (Dryzek *et al.*(eds), 2011), σε προσαρμογές στα συστήματα καλλιέργειας για να αντιμετωπιστεί η επισιτιστική ανασφάλεια και στη δημιουργία πράσινων θέσεων εργασίας (Urry, 2015). (β) Στην «πράσινη διακυβέρνηση» (*green governance*) που να ανταποκρίνεται σε ανάγκες προσαρμογής – μετριασμού της κλιματικής αλλαγής και να επιβάλλει λογοδοσία και κυρώσεις υπέρ του περιβάλλοντος (Lipschutz & McKendry, 2011). (γ) Σε μια φιλοπεριβαλλοντική κουλτούρα μέσα από τη διαμόρφωση πολιτών μιας νέας οικολογικής τάξης (Szasz, 2011) με πολύ διαφορετικές καταναλωτικές απαιτήσεις και προτιμήσεις, οι οποίες περιορίζονται σήμερα από την κυρίαρχη κοινωνικοοικονομική δομή της βιομηχανικής κοινωνίας.

Η αλλαγή παραδείγματος εμπεριέχει ένα όραμα γύρω από το τι συνιστά «καλή κοινωνία» (Urry, 2015) και ενσωματώνει ηθικά και αξιακά ζητήματα γύρω από την ανάληψη του κόστους προσαρμογής – μετριασμού της κλιματικής αλλαγής καθώς και την κατανομή του κλιματικού βάρους με στόχο μια κοινωνικά δίκαιη ανάπτυξη (Jorgenson *et al.*, 2019). Το πλαίσιο της δικαιοσύνης χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στην ανάπτυξη των στρατηγικών πολιτικής για το κλίμα (*climate policy strategies*), διότι έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι η κλιματική αλλαγή αυξάνει της ευαλωτότητες και δεν διαμοιράζεται ισότιμα

2. Μοντέλα οικολογικά βιώσιμης ανάπτυξης διαφαίνονται ήδη στη Βόρεια Ευρώπη και στην Ιαπωνία (Hajer & Versteeg, 2011).

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

(Dryzek & Norgaard, 2011). Αρκετές κοινωνιολογικές έρευνες αναδεικνύουν ότι οι πλούσιοι έχουν το σημαντικότερο μερίδιο ευθύνης για την κλιματική αλλαγή λόγω υπερκατανάλωσης, πολυτελούς διαβίωσης και καταναλωτικού ανταγωνισμού. Υπάρχει έντονη κριτική γύρω από τη συμβολή των κυρίαρχων κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων στην κλιματική κρίση μέσα από την ανισοκατανομή πόρων, μειονεξιών -προνομίων και δράσης- αδράνειας μεταξύ πλουσίων - φτωχών, μεταξύ περιοχών, μεταξύ χωρών και μεταξύ γενεών (Dietz, 2011; Sagoff, 2011; Routledge, 2011). Ως εκ τούτου, στο επίκεντρο της σχετικής συζήτησης βρίσκεται η δίκαιη κατανομή περιβαλλοντικών οφελών και βαρών στο παρόν και στο εγγύς μέλλον, η έκταση και τη φύση των υποχρεώσεών μας τόσο σε όσους βρίσκονται εντός όσο και εκτός της χώρας μας (διεθνής ή κοσμοπολίτικη δικαιοσύνη), η ευθύνη προς τις μελλοντικές γενιές (διαγενεακή δικαιοσύνη), η ευθύνη για την προστασία της φύσης (περιβαλλοντική ή οικολογική δικαιοσύνη) (Howarth, 2011; Sanson & Burke, 2020).

Η κατανόηση των ηθικών διαστάσεων της κλιματικής αλλαγής εμφορείται σε μια περιβαλλοντική κουλτούρα που πλαισιώνει το πώς τα άτομα κατανοούν τη σχέση ανθρώπου – φύσης και δίνει απαντήσεις σε ηθικά διλήμματα γύρω από το ποια κοινωνική κατασκευή και εκδοχή του περιβάλλοντος, από τις πολλές και ενδεχομένως αντικρουόμενες που υπάρχουν, είναι η καλύτερη και πρέπει να διασωθεί, όπως και ποια είναι η κοινωνική απόκριση απέναντι στην απώλεια ειδών και στην οικολογική αλλαγή (Peterson, 1999). Όπως αναγνωρίζεται από πολλούς μελετητές, στις σύγχρονες κοινωνίες οι οποίες χαρακτηρίζονται από αποσύνδεση με τη φύση και εξάρτηση από την τεχνολογία (Battisti, 2016) είναι δύσκολη υπόθεση να κατανοήσει ο άνθρωπος ότι η καταστροφή του γήινου οικοσυστήματος απειλεί την ύπαρξή του. Μια περιβαλλοντική κουλτούρα προάγει την οικολογική συνείδηση, το σεβασμό και την ευθύνη προς τη φύση και ταυτόχρονα προκαλεί τον ατομισμό και ανθρωποκεντρισμό, βάζοντας ηθικά και πραγματικά όρια στα ανθρώπινα επιτεύγματα, υπέρ ενός συμβιωτικού με το φυσικό/ μη-ανθρώπινο μοντέλο διαβίωσης, όπου ο σύγχρονος άνθρωπος θα πρέπει να σκέφτεται *“πέρα και πάνω από τον εαυτό του”* και να προστατεύει τον κόσμο γύρω του ως μέρος της ύπαρξής του (Peterson, 1999).

Από τα παραπάνω είναι κατανοητό ότι η κλιματική αλλαγή είναι πρωτίστως ένα πρόβλημα ανθρώπινων επιλογών και ως εκ τούτου ένα κοινωνικό πρόβλημα. Επιλογών που επιβάλλουν την ανθρώπινη πρωτοκαθεδρία στο γήινο οικοσύστημα παραγκωνίζοντας το μη-ανθρώπινο και το φυσικό ως ανοίκειο. Επιλογών στο πρότυπο παραγωγής και κατανάλωσης εις βάρος του περιβάλλοντος, επιλογών των κυρίαρχων θεσμικά ομάδων στην πολιτική να στηρίξουν τα υφιστάμενα οικονομικά συστήματα. Επιλογών των ανθρώπινων συνόλων να συνδέσουν

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

την ευημερία τους με τον υπερκαταναλωτισμό και να την αποσυνδέσουν από τη φύση. Επιλογών εξαιτίας των οποίων καλπάζει η κλιματική αλλαγή και εντείνονται οι κλιματικές πιέσεις στα οικοσυστήματα.

3. Κοινωνικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής

Κεντρικό ζήτημα στην κλιματική αλλαγή είναι η ευαλωτότητα των πληθυσμών σε ακραία καιρικά φαινόμενα και φυσικές καταστροφές που οφείλονται στην υπερθέρμανση του πλανήτη.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Μετεωρολογικό Οργανισμό (WMO, 2021), οι καταστροφές που συνδέονται με το κλίμα έχουν αυξηθεί κατά 5 φορές μέσα στα τελευταία 50 χρόνια, ταυτόχρονα όμως έχουν αυξηθεί και τα συστήματα έγκαιρης ειδοποίησης και διαχείρισης καταστροφών με αποτέλεσμα τη μείωση των θανάτων. Μεταξύ **1970-2019** έχουν καταγραφεί περισσότερες **από 11.000 κλιματικές καταστροφές παγκοσμίως** που αντιστοιχούσαν στο 50% όλων των καταστροφών, στο 45% των θανάτων και στο 74% των οικονομικών απωλειών, με το 91% των θανάτων να αφορούν στις αναπτυσσόμενες χώρες. Πιο φονικές είναι οι ξηρασίες και ακολουθούν οι καταιγίδες, οι πλημμύρες και οι καύσωνες. Στην Ευρώπη όμως ο μεγαλύτερος αριθμός θανάτων σχετίζεται με τους καύσωνες.

Η κλιματική αλλαγή θεωρείται ως η μεγαλύτερη παγκόσμια απειλή για τη δημόσια υγεία του 21^{ου} αιώνα (Costello *et al.*, 2009), διότι επηρεάζει την ποιότητα του αέρα, του νερού, την επισιτιστική επάρκεια και τους βιώσιμους χώρους. Εκτιμάται ότι η υπερθέρμανση του πλανήτη, οι αλλαγές στα πρότυπα βροχοπτώσεων και η έκθεση σε περιβαλλοντικές τοξίνες θα αυξήσουν στο μέλλον τους τραυματισμούς και τις μολυσματικές, γαστρεντερικές και παρασιτικές ασθένειες (Sheffield & Landrigan, 2010). Οι κίνδυνοι για την υγεία είναι μεγαλύτεροι για ευάλωτα άτομα όπως είναι οι ηλικιωμένοι, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και οι χρόνια πάσχοντες, όπου μειώνεται σοβαρά η λειτουργικότητά τους και η ικανότητα αυτοπροστασίας, καθώς και για τα άτομα που διαβιούν σε υποβαθμισμένες κοινότητες (Dorn, 2019; Confalonieri *et al.*, 2007).

Όσον αφορά στην ψυχική υγεία, σύμφωνα με έρευνες, το βίωμα μιας φυσικής καταστροφής συνδέεται με σοβαρές και χρόνιες ψυχικές διαταραχές με κυρίαρχες το μετατραυματικό στρες (*post traumatic disorder*), το πένθος, τις αυτοκτονίες, την εκδήλωση ή υποτροπή ψυχικών διαταραχών, την ενδοοικογενειακή βία, τη χρήση ουσιών. Πολλοί άνθρωποι με υπόβαθρο προβλημάτων ψυχικής υγείας έχουν έντονο άγχος και φόβο ότι έρχεται η

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

συντέλεια του κόσμου, επιλέγουν να μην κάνουν παιδιά και αποξενώνονται (Davenport, 2017; Schneider-Mayerson, Leong, 2020). Όπως τονίζεται, είναι δύσκολη η αντιμετώπιση αυτών των διαταραχών διότι τα ατομικιστικά μοντέλα ψυχικής υγείας "δεν έχουν σχεδιαστεί για να αντιμετωπίζουν ένα συλλογικό τραύμα σε πλανητική κλίμακα" (Buzzell, & Chalquist, 2019).

Η **ευαλωτότητα** αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα στην κλιματική αλλαγή. Τα ακραία καιρικά φαινόμενα καταστρέφουν ή καταπονούν τις υποδομές και τους ατομικούς και συλλογικούς πόρους (Parks & Roberts, 2006) κάνοντας ολοένα και δυσχερέστερη την ανάκαμψη, με συνέπεια τη συνεχή αύξηση της μερίδας του ευάλωτου πληθυσμού.

Έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι η ευαλωτότητα έναντι περιβαλλοντικών κινδύνων εξαρτάται από το πολιτισμικό πλαίσιο, τις υφιστάμενες κοινωνικοοικονομικές ανισότητες και διακρίσεις καθώς και τις χωρικές ανισότητες μεταξύ περιοχών. Τα ζητήματα αυτά καθορίζουν εάν ένας περιβαλλοντικός κίνδυνος, που εκδηλώνεται, θα εξελιχθεί σε καταστροφή και εάν τα πληττόμενα άτομα θα κατορθώσουν να έχουν πρόσβαση σε προστασία και σε άμεση βοήθεια, ώστε να καταφέρουν προοδευτικά να ανακάμψουν (Thomas *et al.*, 2019; Crate & Nuttall, 2009; Gaillard, 2010). Η έκθεση σε μια περιβαλλοντική καταστροφή συνιστά μια σοβαρή απώλεια θέσης (Sanson & Burke, 2020) με όρους κοινωνικούς, οικονομικούς και χωρικούς που είναι εκτός του ελέγχου των ατόμων (Gaillard, 2010). Οι πληττόμενοι πληθυσμοί εκτίθενται αιφνίδια σε ακραία φτώχεια και αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών, σε έλλειμμα ασφάλειας (Barnett, 2011), ακόμη και σε μαζικούς εκτοπισμούς και μετανάστευση όταν μια περιοχή γίνεται μη βιώσιμη λόγω της περιβαλλοντικής καταστροφής (Dorn, 2019). Η επιβίωση και ανάκαμψή τους εξαρτάται από την πρόσβαση σε ιδιωτικά και δημόσια αγαθά όπως ιδιωτικό κεφάλαιο, ρευστά περιουσιακά στοιχεία, συστήματα προειδοποίησης καταστροφών, πόροι έκτακτης ανάγκης, εναλλακτική στέγαση, ασφάλιση, καταστήματα τροφίμων, ανθεκτικές υποδομές (ύδρευσης, αποχέτευσης, κοινωνικής φροντίδας κ.α.), μεταφορές και δίκτυα πληροφοριών και επικοινωνιών (Thomas *et al.*, 2019).

Συνήθως είναι οι ισχυρές κοινωνικοοικονομικά ομάδες που καταφέρνουν να θωρακίζονται έναντι κλιματικών κινδύνων. Αντίθετα, πληθυσμοί χωρίς οικονομική και κοινωνική δύναμη είναι πιο εκτεθειμένοι και υποφέρουν μεγάλες απώλειες σε κλιματικές καταστροφές (Parks & Roberts, 2006), διότι στερούνται πόρων και δεξιοτήτων επί των πόρων (π.χ. χρήση συστημάτων έγκαιρης ειδοποίησης και εκκένωσης) (Davenport, 2017; Dorn, 2019). Παράλληλα εκτίθενται σε «περιβαλλοντικό ρατσισμό» (*environmental racism*), όρος που

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

χρησιμοποιείται για να περιγράψει πώς οι πλούσιοι καταφέρνουν να ζουν σε καθαρές, «οχυρωμένες» προνομιακές περιοχές, αναπτύσσοντας περιβαλλοντικές στρατηγικές που στρέφουν τους κινδύνους (π.χ. εκτροπή ρεμάτων) και την περιβαλλοντική υποβάθμιση (απόθεση αποβλήτων, μόλυνση) στις περιοχές κατοικίας των φτωχών ή εκτοπίζοντας μειονεκτικούς πληθυσμούς (Bullard, 2002).

Είναι δύσκολο για τα φτωχά νοικοκυριά να θωρακιστούν έναντι κλιματικών απειλών λόγω των πολλαπλών μειονεξιών που βιώνουν και επιπλέον διότι διαβιούν σε περιβάλλοντα που θρέφουν τους κλιματικούς και περιβαλλοντικούς κινδύνους, σε φθηνές και κακής κατασκευής κατοικίες, χωροθετημένες σε ευάλωτα σημεία που καθιστούν δύσκολη την προστασία, την ασφαλή κατοικία και την αποκατάσταση. Στις πιο ευάλωτες ομάδες αναγνωρίζονται τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες, οι αυτόχθονες πληθυσμοί, ομάδες με ιδιαίτερη εθνική ή φυλετική καταγωγή, οι μονογονικές οικογένειες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Πρόκειται για πληθυσμούς που πλήττονται περισσότερο διότι δεν μπορούν να εγκαταλείψουν την επικίνδυνη περιοχή γρήγορα ή εξαρτώνται από άλλους (μη αυτοεξυπηρετούμενα άτομα), φοβούνται να ζητήσουν τη βοήθεια των αρχών (π.χ. παράτυποι μετανάστες) ή ζουν σε απομακρυσμένες και θεσμικά παραμελημένες γειτονιές, χωρίς συστήματα έγκαιρης ειδοποίησης και εκκένωσης και χωρίς θωράκιση έναντι καταστροφών (Fothergill & Peek, 2004 ; Jackson, 2020; Dorn, 2019).

Μια άλλη σοβαρή συνέπεια της κλιματικής αλλαγής είναι ότι αποτελεί επιταχυντή και πολλαπλασιαστή απειλών και κινδύνων, διότι εκβάλλει σε **πολιτική και κοινωνική αποσταθεροποίηση**. Τις περιβαλλοντικές κρίσεις ακολουθούν συχνά κοινωνικές αναταραχές, συγκρούσεις και ανταγωνισμός μεταξύ περιοχών, ακόμα και εθνών, γύρω από την πρόσβαση σε νερό, τροφή, έδαφος, καύσιμα, χώρο για στέγαση και κυκλοφορία, σε απασχόληση · συγκρούσεις οι οποίες χρειάζονται διαχείριση και δίκαιη διακυβέρνηση. Έρευνες σε Αμερική και Αυστραλία δείχνουν ότι η αναγκαστική μετανάστευση των πληγέντων λόγω ερημοποίησης και ολικής καταστροφής προς αναζήτηση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης σε ευημερούσες περιοχές, είναι ολοένα και συχνότερο φαινόμενο και συνδέεται στις περιοχές υποδοχής με ρατσιστική βία και ανταγωνισμό επί των σπάνιων πόρων (Agnew 2011; Dominelli, 2012;2018).

3.1 Κλιματική αλλαγή και παιδιά

Στο πλαίσιο της κλιματικής αλλαγής, το ζήτημα των επιπτώσεων της στα παιδιά συζητείται εντονότερα λόγω μεγαλύτερης ευαλωτότητας, διαγενεακής αδικίας και δυσμενέστερων

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

όρων αναγκαστικής προσαρμογής. Τα παιδιά λόγω ανώριμων φυσιολογικά συστημάτων άμυνας του οργανισμού (Sheffield & Landrigan, 2010) είναι πιο ευάλωτα σε τραυματισμούς, πρόωρο θάνατο, λοιμώξεις και χρόνιες ασθένειες (McMichael, 2014). Βιώνουν μια περιβαλλοντική καταστροφή ως συστημική βία (Sanson & Burke, 2020), διότι η διακοπή των βασικών αναγκαιοτήτων της διαβίωσής τους (στέγη, τροφή, νερό, εκπαίδευση) που επιφέρει, εκβάλλει σε υφ' όρους ζωής επιπτώσεις στη σωματική, ψυχολογική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξή τους, προκαλώντας κενά και μειονεξίες που καθιστούν δύσκολη την πλήρη αξιοποίηση του εγγενούς δυναμικού τους (Clayton *et al.*, 2017; Costello *et al.*, 2009; Garcia & Sheehan, 2016). Έρευνες – με πιο πρόσφατη αυτή των Marks, El *et al.*, (2021) σε 10 χώρες και σε 10.000 νέους – αναφέρονται στο **κλιματικό άγχος** που βιώνουν τα παιδιά, το οποίο χαρακτηρίζεται από χρόνιο φόβο για τους μελλοντικούς κινδύνους, αίσθημα αδυναμίας, αντιλήψεις ότι θα ζήσουν το τέλος του κόσμου και απροθυμία να επενδύσουν στο μέλλον τους. Παράλληλα, εκτίθενται σε σοβαρό έλλειμμα φροντίδας και ασφάλειας, μέσα από την επιρροή που ασκούν οι κλιματικές κρίσεις στην ψυχική υγεία των γονέων τους και στην οικονομική τους επάρκεια (Clayton *et al.*, 2017), καθώς και μέσα από την έκθεσή τους σε συγκρούσεις, οικονομική μετανάστευση και προσφυγιά. Έρευνες έχουν αναδείξει ότι στις φυσικές καταστροφές αυξάνεται ο κίνδυνος για σωματική και σεξουαλική βία εναντίον των παιδιών, όταν αυτά στρατολογούνται, παντρεύονται πρώιμα, διακινούνται ή αναγκάζονται σε παιδική εργασία (The Child Protection Working Group, 2015).

Οι **κοινωνικοοικονομικές ανισότητες** μεταξύ προνομιούχων – φτωχών παιδιών αποτελούν ρυθμιστικούς παράγοντες προστασίας ή κινδύνου έναντι κλιματικών κρίσεων. Τα προνομιούχα παιδιά καταφεύγουν σε ασφαλείς τοποθεσίες, δεν χάνουν τις οικογένειές τους, έχουν πρόσβαση σε φροντίδα υγείας και δεν διακόπτουν την εκπαίδευσή τους και έτσι καταφέρνουν να μειώσουν πηγές άγχους και να αναπληρώσουν τις απώλειες. Αντιθέτως, τα φτωχά παιδιά που δεν έχουν τις ίδιες ευκαιρίες ανάκαμψης, εγκλωβίζονται σε έναν φαύλο κύκλο μειονεκτημάτων και αναπτυξιακής υστέρησης που τα ακολουθεί στην ενήλικη ζωή (Sanson & Burke, 2020).

Το δεύτερο ζήτημα αφορά στην **περιβαλλοντική διαγενεακή δικαιοσύνη** (Howarth, 2011), στην ευθύνη δηλαδή της σημερινής γενιάς ενηλίκων για την υπερκατανάλωση φυσικών πόρων και τις μη αναστρέψιμες περιβαλλοντικές καταστροφές που θα στερήσουν από τις επόμενες γενιές βασικές δυνατότητες και αναγκαιότητες της ανθρώπινης διαβίωσης (Sanson & Burke, 2020). Σε σχετικές μελέτες υποστηρίζεται ότι τα παιδιά βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς τη διανομή παραγόντων προστασίας και κινδύνου μεταξύ των γενεών και θα

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

υποστούν ασύμμετρα στις επόμενες γενιές επαναλαμβανόμενες κλιματικές κρίσεις και απειλές (Sanson *et al.*, 2018). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, τα παιδιά στο σύντομο μέλλον θα υποφέρουν περισσότερο από το 80% των ασθενειών, τραυματισμών και θανάτων που αποδίδονται στην κλιματική αλλαγή, με το κύριο βάρος να σηκώνουν τα παιδιά στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπου ζει το 85% του παγκόσμιου παιδικού πληθυσμού, λόγω υγειονομικών απειλών από χολέρα, ελονοσία, πείνα, έλλειψη πόσιμου νερού, συνωστισμένη διαβίωση και φτώχεια (McMichael, 2014).

Το τρίτο ζήτημα αφορά στην **προσαρμογή των επόμενων γενιών** στις νέες συνθήκες που προκαλεί η κλιματική αλλαγή η οποία θεωρείται ευθύνη του σημερινού κόσμου των ενηλίκων. Η γενιά των σημερινών παιδιών θα κληθεί μέσα στα επόμενα χρόνια «να αλλάξει το πώς ζει, τρέφεται, εργάζεται, ταξιδεύει και καταναλώνει» (Sanson & Burke, 2020:347). Χρειάζεται να στηριχθεί σε νέες γνώσεις, δεξιότητες και αντιλήψεις, έχοντας παράλληλα “κληρονομήσει” από τον αστικό τρόπο ζωής τις “διαταραχές του φυσικού ελλείμματος” (*Nature Deficit Disorders*), νεολογισμός που χρησιμοποιείται για να αποδώσει την εξάρτηση από την ψηφιακή τεχνολογία (*digital-based behaviours*) και την αποσύνδεση από τη φύση (βλ. Battisti, 2016).

Η διαβίωση των παιδιών τις επόμενες δεκαετίες θα είναι σε ένα βιολογικά φτωχό κόσμο, με όρους βιοποικιλότητας και απωλειών στο οικοσύστημα, υποβαθμισμένο και αποσταθεροποιημένο, και ο οποίος είναι πιθανό να έχει καταστεί μη κατοικήσιμος σε πολλές περιοχές του πλανήτη. Σε αυτόν τον κόσμο, οι ευκαιρίες των παιδιών για γνωστική, συναισθηματική και αισθητική ανάπτυξη και απόλαυση θα είναι περιορισμένες, ενώ θα έχουν υψηλή εξάρτηση από τους φροντιστές τους για να αντεπεξέρχονται στις κρίσεις και σε πολλά μέρη του κόσμου θα βιώσουν μεγάλους κλιματικούς εκτοπισμούς (McMichael, 2014).

Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες συμβάλλουν στη μελέτη, κατανόηση, ερμηνεία και διαχείριση των δραματικών αλλαγών στην ανθρώπινη διαβίωση που αναμένονται εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής, καθώς και των προσαρμογών που αναγκαστικά δρομολογούνται. Η προστιθέμενη αξία τους έγκειται στην προσπάθεια να “προλάβουν το μη αναστρέψιμο”, να κινητοποιήσουν δηλαδή στις κοινωνίες αναγκαίους μετασχηματισμούς, πριν η κλιματική αλλαγή φτάσει στο σημείο όπου μεγάλες περιοχές του πλανήτη θα είναι μη βιώσιμες. Μεταξύ αυτών, η Κοινωνική Εργασία κατέχει εξέχουσα θέση. Ως επιστήμη “πρώτης γραμμής” στη διαχείριση κρίσεων, στην προαγωγή της ανθρώπινης ευημερίας, την

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

υπεράσπιση των αδυνάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης, μπορεί να αποτελέσει συντελεστή κοινωνικής αλλαγής με θετικό για το περιβάλλον πρόσημο.

4. Περιβάλλον και Κοινωνική Εργασία: το θεωρητικό πλαίσιο

Στην Κοινωνική Εργασία, το περιβάλλον διαβίωσης του ατόμου αναγνωρίζεται ως συντελεστής στην ανθρώπινη ευημερία. Στην κλασική προσέγγιση “το άτομο-στο-περιβάλλον” η εστίαση ήταν σε πρακτικά ζητήματα προσαρμογής και συνδιαλλαγής στο περιβάλλον διαβίωσης του ατόμου. Η επιρροή όμως της οικολογικής-συστημικής θεωρίας του Brofenbrenner (1979) και η κλινική παράδοση του επαγγέλματος εξέβαλαν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα στην περιθωριοποίηση του φυσικού περιβάλλοντος και στη μονοσήμαντη εστίαση στην κοινωνική εγγύτητα και στο κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου στις προσεγγίσεις της Κοινωνικής Εργασίας (McKinnon & Alston (Eds.), 2016). Οι κριτικές οικολογικές προσεγγίσεις, με εξέχουσες την κοινωνική γεωγραφία καθώς και τα κινήματα πόλεων που ξεκίνησαν τις δεκαετίες '60 και '70, αμφισβητώντας την επιτυχία του καπιταλιστικού μοντέλου ανάπτυξης και την απομάκρυνση από τη φύση, συνέβαλαν στην ανασύσταση του περιβαλλοντικού προσανατολισμού της Κοινωνικής Εργασίας.

Η **Περιβαλλοντική Κοινωνική Εργασία** (Gray *et al.*, (eds), 2013) επαναφέρει την ολιστική προσέγγιση στην ανθρώπινη ευημερία αναγνωρίζοντας το περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές) ως βασικό συντελεστή της. Αναζητά πώς μπορούν οι κοινωνικοί λειτουργοί να συμβάλουν στη βελτίωσή του, σε μια “πέρα από το πρόσωπο” προσέγγιση της ανθρώπινης διαβίωσης. Ως τάση όμως παραμένει ακόμη χωρίς δυναμική καθώς, όπως επισημαίνει ο Coates (2003), η Κοινωνική Εργασία είναι επάγγελμα που υπηρετεί τη συστημική τάξη, ως εκ τούτου διακατέχεται από απροθυμία να ασχοληθεί με δομικά ζητήματα, όπως είναι οι συστημικοί παράγοντες που εκβάλλουν στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι επαναλαμβανόμενες όμως περιβαλλοντικές κρίσεις και καταστροφές, που τοποθετούν τους κοινωνικούς λειτουργούς στην “πρώτη γραμμή” της υποστήριξης των πληττόμενων πληθυσμών, έχουν συμβάλει στην αφύπνισή τους και στην ανάδειξη κινήματων για τη ριζοσπαστικοποίηση του επαγγέλματος, μέσα από την κριτική της περιβαλλοντικής υποβάθμισης ως συστημικής βίας, που υπονομεύει την επιβίωση του ανθρώπινου είδους και του γήινου οικοσυστήματος (McKinnon & Alston (Eds.), 2016).

Η τάση υποστηρίζει την ανάγκη για ένα νέο υπόδειγμα στην Κοινωνική Εργασία (Coates, 2003), που αποσκοπεί στον κοινωνικό μετασχηματισμό της συλλογικής σκέψης, μέσα από

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

την κριτική προς τις θεμελιώδεις διαδικασίες και αντιλήψεις των δυτικών κοινωνιών και της δυτικής Κοινωνικής Εργασίας (Gray *et al.*, (eds), 2013). Οι κριτικές περιβαλλοντικές προσεγγίσεις της Κοινωνικής Εργασίας εστιάζουν στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές παραμέτρους και τους συσχετισμούς δύναμης που υποβαθμίζουν το περιβάλλον διαβίωσης και επιβάλλουν χωρικές ανισότητες, περιβαλλοντική φτώχεια και περιβαλλοντικές κρίσεις. Αποσκοπούν στη έγκαιρη παρέμβαση για το κλίμα, μέσα από την κοινωνική αντίδραση ενάντια στο δυισμό «φύση – άνθρωπος» που επέβαλαν η νεωτερικότητα, η αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση, στην πνευματική αναπλαισίωση της έννοιας της φύσης και του τόπου (Bay, 2010) και στην προαγωγή της περιβαλλοντικής πολιτειότητας (*environmental citizenship*) (Mishka Lysack in Gray *et al.*, (eds) 2013). Ζητούν από τους κοινωνικούς λειτουργούς να βγουν από τη “ζώνη ασφαλείας” τους, να αντιδράσουν στην πολλαπλή καταπίεση που προκύπτει από την αλληλεπίδραση κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων και να αγωνιστούν για την προαγωγή οικο-κεντρικών αξιών, όπως είναι ο σεβασμός στα όρια των οικοσυστημάτων που δεν πρέπει να ωθούνται στην κατάρρευση, η διατήρηση των ειδών, η απο-ανάπτυξη (*degrowth*), η βιοποικιλότητα, η βιωσιμότητα και οικο-ισορροπία, η πνευματικότητα έναντι του υλισμού, η αποκατάσταση της βλάβης, η περιβαλλοντική δικαιοσύνη και ηθική (Gray & Coates, 2012; Gray *et al.* (eds), 2013).

Η Περιβαλλοντική Κοινωνική Εργασία ακολουθεί τις τάσεις εντός του οικολογικού κινήματος που κυμαίνονται από την ήπια οικολογία που εστιάζει στην προσαρμογή, τον οικοφεμινισμό που εστιάζει στην κριτική και τη ριζοσπαστικοποίηση έως τη βαθιά οικολογία και τον νατουραλισμό (Philip & Reisch, 2015). Επηρεάζεται δε από τα εθνικά αφηγήματα και τις σχέσεις μεταξύ ατόμου – περιβάλλοντος που επιβάλλουν οι εκάστοτε πολιτισμικές πολιτικές και οικονομικές πραγματικότητες (Jani & Reisch, 2011), όπως συμβαίνει με θεωρητικούς από την Αμερική και την Αυστραλία που προάγουν τον συμβιωτικό τρόπο ζωής με τη φύση αυτόχθονων πληθυσμών.

Ο Coates (2003) υποστηρίζει την ολιστική προσέγγιση στην ανθρώπινη ευημερία που ενσωματώνει την ευημερία του πλανήτη, τη συμβιωτική σχέση και τη βιοποικιλότητα. Αναγνωρίζει επίσης την αδικία και την εκμετάλλευση ανθρώπων και περιβάλλοντος σε αντιπεριβαλλοντικές πρακτικές της οικονομικής ανάπτυξης, όπως είναι η αποψίλωση των δασών, η τοξική ρύπανση, ο περιβαλλοντικός ρατσισμός με την ανεξέλεγκτη ρύπανση φτωχών γειτονιών, η υπεραλίευση, η δραματική αύξηση των περιβαλλοντικών ασθενειών. Η Mary (2008) αναφέρεται στην ευθύνη των κοινωνικών λειτουργών απέναντι στην παγκόσμια

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

κοινότητα και τους προτρέπει να ενεργούν ως φορείς θεσμικών αλλαγών και ως φροντιστές της γης, προωθώντας ένα συνεργατικό μοντέλο για τη βιωσιμότητα και την οικο-ισορροπία. Οι Ife (2012) και Reichert (2011) υποστηρίζουν ότι η Κοινωνική Εργασία πρέπει να ασχοληθεί με την περιβαλλοντική συνηγορία και το περιβάλλον ως συλλογικό δικαίωμα που ανήκει στα δικαιώματα 3^η γενιάς (φυσικό περιβάλλον, αλληλεγγύη) από το οποίο εξαρτάται η πραγμάτωση όλων των άλλων δικαιωμάτων.

Ο Besthorn (2002) εκπρόσωπος της βαθιάς οικολογίας ασκεί κριτική στο δυτικό ανθρωποκεντρισμό που ευθύνεται για την καταπίεση και εκμετάλλευση ανθρώπων και φύσης, αυξάνει τη φτώχεια και την οικολογική καταστροφή και μας κρατά αποσυνδεδεμένους από το περιβάλλον διαβίωσης και επομένως ανίκανους για πνευματική, ψυχολογική και κοινωνική ολοκλήρωση. Ομοίως, το κίνημα 'Κοινωνική Εργασία για τη Διατήρηση' (*Conservation Social Work*) ασκεί κριτική στον ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία που περιθωριοποίησαν ως πολιτισμικά κατώτερους αυτόχθονες πολιτισμούς που ζούσαν σε αρμονία με τη φύση και προωθεί το μηδενικό αποτύπωμα στη φύση (ελάχιστη επιρροή του ανθρώπου στο περιβάλλον), την ισότιμη προαγωγή της ευημερίας ανθρώπων, ζώων και φύσης, την ανάπτυξη δεξιοτήτων στοχαστικής - μινιμαλιστικής διαχείρισης των φυσικών πόρων, την περιβαλλοντική υγεία και ανθεκτικότητα και την προστασία των αυτοχθόνων πληθυσμών ως θεματοφυλάκων της γης³ (Besthorn, 2011).

Η Dominelli (2011, 2012, 2018) με την Πράσινη Κοινωνική Εργασία έχει επηρεαστεί από τη νεομαρξιστική προσέγγιση της πολιτικής οικονομίας του χώρου των Κοινωνικών Γεωγράφων (βλ. Lefebvre, Harvey). Πρόκειται για κριτική – ριζοσπαστική θεωρία που επιζητά τον μετασχηματισμό των κοινωνικοπολιτικών και οικονομικών δυνάμεων για μια βιώσιμη ανάπτυξη και περιβαλλοντική δικαιοσύνη. Αμφισβητεί το νεοφιλελεύθερο μοντέλο ανάπτυξης που απειλεί τη γη με καταστροφή, στηρίζεται στην εκμετάλλευση των πόρων και στη φτωχοποίηση των πολλών από τους λίγους, στην εκρίζωση των ανθρώπων από το φυσικό περιβάλλον και στην υπεραστικοποίηση. Το αξιακό σύστημα της Πράσινης Κοινωνικής Εργασίας στηρίζεται στην ισότητα, την κοινωνική ένταξη, τη χειραφέτηση, τη δίκαιη διανομή και διατήρηση των φυσικών πόρων για τις επόμενες γενιές ανθρώπων, ζώων

3. Παραδείγματα αποτελούν οι δράσεις υπέρ των Αβορίγινων στην Αυστραλία, υπέρ των First Natives στον Καναδά καθώς και των φυλών του Αμαζονίου στη Λατινική Αμερική.

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

και φυτών, στο καθήκον για σεβασμό στη φύση ως αυταξία και για συμπερίληψη όλων των ειδών του πλανήτη στην συλλογική ευημερία (Dominelli, 2012). Ως κριτική προσέγγιση ασχολείται με παραβιάσεις δικαιωμάτων από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, με δομικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην κλιματική αλλαγή, με κυβερνητικές αγκυλώσεις που περιθωριοποιούν τις τοπικές κοινότητες και την τοπική τεχνογνωσία στην παραγωγή λύσεων, με τις συγκρούσεις και την άνιση διανομή επί των φυσικών πόρων, με την περιβαλλοντική υποβάθμιση, με την περιθωριοποίηση βιώσιμων μοντέλων ανάπτυξης, με την καλλιέργεια της περιβαλλοντικής συνείδησης, με τις ανεπαρκείς πολιτικές φροντίδας του φυσικού πλούτου, με ελλείψεις στην πρόληψη, αντιμετώπιση και ανάκαμψη από φυσικές καταστροφές (Dominelli, 2018:11).

Από το θεωρητικό πλαίσιο που αναπτύξαμε προκύπτει ότι η δέσμευση στην προστασία των δικαιωμάτων, στη συνηγορία υπέρ των πιο ευάλωτων και στο όραμα της κοινωνικής αλλαγής, σε συνδυασμό με τις επαγγελματικές δεξιότητες, τη μεθοδολογία και τον ιστορικό ρόλο που κατέχουν στην αναπλαισίωση της έννοιας του κοινωνικού μειονεκτήματος (McKinnon & Alston, (Eds.), 2016), καθιστά τους κοινωνικούς λειτουργούς θετικούς συντελεστές για την προαγωγή της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και της βιώσιμης ανάπτυξης.

Ο οικολογικός όμως προσανατολισμός του επαγγέλματος απαιτεί γεφύρωση ανάμεσα στην κλινική και την κοινωνική του παράδοση και μεγάλες μεταβάσεις στη θεωρητική του βάση: από την έμφαση στο άτομο και την προσωπική εξέλιξη μετάβαση στο συλλογικό, στη συνδιαλλαγή του ατόμου με ευρύτερα συστήματα (χωρικά, μικρο – μέσο – μακρο- έξω)· από τις διαπροσωπικές στις κοινωνικές σχέσεις των ατόμων που καθορίζονται από τη χωρική εγγύτητα ή το κοινό πρόβλημα, στη δημιουργία τοπικών και υπερτοπικών δεσμών/δικτύων, στην ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη και στην κοινωνική συμμετοχή· από την έμφαση στο ατομικό δυναμικό στην έμφαση στο κοινωνικό και χωρικό κεφάλαιο· από το μοντέλο της παροχής υπηρεσιών διαμέσου ενός φορέα «στον κύκλο της ζωής» μετάβαση στο μοντέλο παρέμβασης σε κρίσεις στην «πορεία της ζωής» (*life stressors – stress coping*) (Gitterman & Germain, 2008)· από την αποπολιτικοποίηση στον καταγγελτικό λόγο ενάντια στις δομικές αιτίες της ανισότητας και της αδικίας και στην περιβαλλοντική συνηγορία· από τους επωφελούμενους/πελάτες στην ενδυνάμωση των ατόμων ως κοινωνικοί δρώντες που συνεισφέρουν στο κοινωνικό σύνολο και επιζητούν δίκαιη πρόσβαση σε πόρους και βιώσιμη διαβίωση (Payne, 2020; Gitterman & Germain, 2008; Ife, 2012; Philip & Reisch, 2015; Jani & Reisch, 2011).

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

Χρειάζεται οι κοινωνικοί λειτουργοί να δουν το περιβάλλον όχι ως πλαίσιο δράσης αλλά ως δυναμικό στοιχείο στην ανθρώπινη διαβίωση (Jani & Reisch, 2011), να μην βαθμονομούν την ατομική αυτονομία πάνω από τα δικαιώματα της κοινότητας και τη συλλογική ευθύνη και να αντιμετωπίζουν κριτικά το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης προάγοντας τη διατήρηση της οικολογικής βιοποικιλότητας, την αναδιανομή συλλογικών πόρων και την προστασία του δικαιώματος συμμετοχής των ατόμων στη λήψη αποφάσεων επί συλλογικών πόρων (Philip & Reisch, 2015).

5. Κλιματική Αλλαγή και Πεδία Παρέμβασης της Κοινωνικής Εργασίας

Τρία είναι τα πεδία παρέμβασης της Κοινωνικής Εργασίας απέναντι στην κλιματική αλλαγή: **ο μετριασμός** (περιορισμός της πραγματικής περιβαλλοντικής αλλαγής), **η προσαρμογή** (οικοδόμηση ικανότητας αντιμετώπισης και ανθεκτικότητας πριν από την περιβαλλοντική αλλαγή/κρίση) και **η θεραπεία** (μετριασμός των αρνητικών επιπτώσεων στην υγεία και ευημερία κατά τη διάρκεια ή μετά από μια περιβαλλοντική κρίση) (Jackson, 2020).

Η θεραπεία είναι η επικρατούσα παρέμβαση μέχρι στιγμής στην Κοινωνική Εργασία όσον αφορά στο ζήτημα της κλιματικής αλλαγής. Στο πλαίσιο της οι κοινωνικοί λειτουργοί εργάζονται ως επαγγελματίες “πρώτης γραμμής” και συντονιστές στον “κύκλο απόκρισης” σε καταστροφές, ο οποίος περιλαμβάνει ως στάδια την πρόληψη, την ετοιμότητα, την άμεση ανακούφιση, την ανάκαμψη και την ανασυγκρότηση (Dominelli, 2018:9). Συγκεκριμένα:

Στη φροντίδα επιζήσαντων – πληγέντων μιας κλιματικής κρίσης που χάνουν προσωρινά την ικανότητα και λειτουργικότητα να καλύπτουν βασικές άμεσες ανάγκες επιβίωσης (διατροφή, ένδυση, στέγαση, απασχόληση) και χρειάζονται οικονομική, υλική και κοινωνική υποστήριξη για να ανακάμψουν. Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών στην αποκατάσταση της λειτουργικότητας πληττόμενων από κλιματικές κρίσεις και κινδύνους πληθυσμών περιλαμβάνει: α) εκτίμηση αναγκών θυμάτων, επιζήσαντων και κοινότητας, β) συντονισμός και διανομή άμεσης βοήθειας σε είδος και υπηρεσίες, γ) δίκαιη διαχείριση διαθέσιμων θεσμικών πόρων (από την κεντρική ή τοπική κυβέρνηση), δ) διασφάλιση της προσβασιμότητας σε κρίσιμους πόρους επιβίωσης, ιδίως κοινωνικά αποκλεισμένων πληθυσμών που απειλούνται με επίμονη φτώχεια λόγω αιφνίδιας καταστροφής του υλικού κεφαλαίου τους (Dominelli, 2012), ε) βοήθεια στην οικογενειακή επανασύνδεση, στη φροντίδα και προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών μέσα στις κοινότητες διαβίωσής τους, στ) υποστήριξη ατόμων και κοινοτήτων στην ανασυγκρότηση της ζωής τους, στην

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

ατομική και συλλογική ανθεκτικότητα και στην ετοιμότητα έναντι μελλοντικών κινδύνων. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό διότι, στη φάση της ανάκαμψης και της ανασυγκρότησης, οι περισσότεροι εξωτερικοί δρώντες εγκαταλείπουν τις κοινότητες έξι μήνες μετά την καταστροφή (Dominelli, 2018: 13), ενώ οι κοινωνικοί λειτουργοί είναι το κατεξοχήν επάγγελμα που έχει τη δυνατότητα μακροπρόθεσμης παρέμβασης στην κοινοτική οργάνωση, με αντίστοιχα μεθοδολογικά εργαλεία.

Στην αντιμετώπιση προβλημάτων στη σωματική και ψυχική υγεία. Τα προβλήματα αυτά αφορούν σε ανάγκες υγείας θυμάτων φυσικών καταστροφών οι οποίες αφορούν σε τραυματισμούς, φροντίδα υγείας χρόνιων πασχόντων, αναπήρων και άλλων ευπαθών πληθυσμών, κινδύνους για τη δημόσια υγεία από καταστροφή των δικτύων κάλυψης βασικών αναγκών (ύδρευσης, αποχέτευσης) και επιδημίες (π.χ. στάσιμα νερά) καθώς και σε ψυχολογικές επιπτώσεις από την απώλεια αγαπημένων προσώπων και το σοκ του βιώματος μιας περιβαλλοντικής πίεσης που εκφράζεται με μετατραυματικό στρες, κατάθλιψη, χρόνια άγχος και άλλες διαταραχές. Μια άλλη κατηγορία αφορά στην ευπάθεια υγείας πληθυσμών που οφείλεται στην αλλαγή του κλίματος. Μερικά παραδείγματα περιλαμβάνουν παιδιά με χρόνια άσθμα που ζουν σε πόλη, αλλεργικά άτομα, χρόνια πάσχοντες, ηλικιωμένους σε αφυδάτωση και θερμοπληξία λόγω καύσωνα κ.α. Τέλος, ιδιαίτερη φροντίδα υγείας απαιτείται για κατοίκους φτωχών κοινοτήτων διότι δεν έχουν πρόσβαση σε επαρκή μέσα προστασίας (π.χ. κλιματιστικά, θέρμανση, συστήματα ειδοποίησης), κατοικούν σε επικίνδυνες για την υγεία και την ασφάλεια συνθήκες (π.χ. παραγκουπόλεις, δίπλα σε ρέματα, χωματερές, εργοστάσια) και οι συλλογικοί πόροι υγείας που τους διατίθενται είναι λίγοι και ανεπαρκείς (Dorn, 2019). Η εργασία των κοινωνικών λειτουργών αφορά στη δημιουργία ενός υγιούς και ασφαλούς περιβάλλοντος, χωρίς εξαιρέσεις και διακρίσεις. Στο πλαίσιο αυτό συνεργάζονται με άλλους επαγγελματίες στον εντοπισμό και στη διαχείριση των κινδύνων για την υγεία, συνηγορούν υπέρ φτωχών και περιθωριοποιημένων κοινοτήτων και εκπαιδεύουν άτομα και κοινότητες προκειμένου να κατανοήσουν τους περιβαλλοντικούς κινδύνους, ώστε να μπορεί κάθε άτομο να συνδέσει τις κλιματικές τάσεις με τις συνθήκες διαβίωσης, με τρόπο που να έχει προσωπικό νόημα και αποτέλεσμα στην υγεία του (Dorn, 2019).

Στην αντιμετώπιση συγκρούσεων και εντάσεων που προκύπτουν στις περιβαλλοντικές κρίσεις. Η άνοδος της στάθμης της θάλασσας, η ερημοποίηση και μεγάλες φυσικές καταστροφές καθιστούν πολλούς τόπους μη βιώσιμους και αναγκάζουν ολόκληρες κοινότητες να τους εγκαταλείψουν (Jackson, 2020). Οι εκτοπισμοί και η κλιματική

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

μετανάστευση αυξάνουν τον ανταγωνισμό επί σπάνιων πόρων (νερό, τροφή, καλλιεργήσιμη γη, καύσιμα, στέγαση, απασχόληση, ενεργειακοί πόροι, κυκλοφορία). Ο ρόλος των κοινωνικών λειτουργών είναι σημαντικός στη διαχείριση των πόρων με δημοκρατικούς και δίκαιους όρους ώστε να διασφαλίζεται η πρόσβαση των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, η μείωση της φτώχειας, η διαμεσολάβηση στις συγκρούσεις και η άμβλυση φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας (Dominelli, 2012).

Η **προσαρμογή** είναι πιο κοντά στα θεωρητικά μοντέλα της Κοινωνικής Εργασίας. Αφορά στην ικανότητα επιβίωσης και αντιμετώπισης μιας περιβαλλοντικής πίεσης ή κινδύνου και στην οικοδόμηση της ανθεκτικότητας έναντι περιβαλλοντικών αλλαγών (Jackson, 2020). Η ανθεκτικότητα αφορά σε δεξιότητες επαναφοράς στην κανονικότητα και στην ισορροπία του συστήματος, μέσα από τη διαχείριση και την οργάνωση της ατομικής και συλλογικής απόκρισης σε περιβαλλοντικούς κινδύνους, ώστε να επιτυγχάνεται γρήγορη ανάκαμψη και αυτοί να μην εξελίσσονται σε κρίσεις (Dominelli, 2012:65), στην ευελιξία και ενδυνάμωση των ευάλωτων, στην αποδοχή και προσαρμογή στις νέες περιβαλλοντικές πραγματικότητες (Dominelli, 2018; Davenport, 2017).

Σε *ατομικό - οικογενειακό* επίπεδο, η προσαρμογή αφορά στην προετοιμασία και ενεργοποίηση ατόμων και οικογενειών ώστε να μπορούν να αυτοπροστατεύονται έναντι περιβαλλοντικών απειλών. Είναι συμβατή με τη συστημική προσέγγιση και τα εξατομικευμένα μοντέλα δράσης και συμβουλευτικής της Κοινωνικής Εργασίας (Dominelli, 2012), τα οποία επιδιώκουν την ενίσχυση της ατομικής ανθεκτικότητας, μέσα από την ενδυνάμωση και την προαγωγή αλλαγών στον τρόπο διαβίωσης και συμπεριφοράς, και αποσκοπεί: 1) στην ενίσχυση της γνώσης γύρω από περιβαλλοντικούς κινδύνους, γνώση που υπήρχε στις παραδοσιακές αγροτικές κοινωνίες και έχει ατονήσει λόγω αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης, 2) στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και ικανοτήτων βέλτιστης διαχείρισης των κλιματικών κρίσεων που είναι συνήθως αιφνίδιες και βίαιες, ώστε τα άτομα να μην παθητικοποιούνται/παγώνουν και να μπορούν να αντιδρούν αποτελεσματικά, 3) στην παροχή γνώσης για φορείς βοήθειας στην κοινότητα, σημεία ασφαλούς διαφυγής και πρόσβασης σε είδη πρώτης ανάγκης, 4) στην κινητοποίηση των πολιτών για συμμετοχή σε ασκήσεις ετοιμότητας της κοινότητας και σχέδια πολιτικής προστασίας που αναπτύσσουν τοπικοί φορείς όπως είναι οι δήμοι, τα σχολεία, τα νοσοκομεία, 5) στην αναγνώριση των περιβαλλοντικών συντελεστών στην υγεία σε συνεργασία με τα άτομα και την οικογένεια και στη συμβουλευτική στήριξη με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης (π.χ. αλλεργικοί παράγοντες), 6) στη βέλτιστη διαχείριση των διαθέσιμων στα άτομα πόρων διαβίωσης (π.χ.

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

δημιουργία αποθεμάτων – αποταμιεύσεων για γρήγορη ανάκαμψη), 7) στην ενίσχυση της ικανότητας να προβλέπουν τις επιπτώσεις από πλημμύρες, τυφώνες, πυρκαγιές και άλλες φυσικές καταστροφές και να εκπονούν ατομικά/οικογενειακά σχέδια για ασφαλή διαμονή, διαφυγή και οικογενειακή επανασύνδεση, συμπεριλαμβανομένων και κατάλληλων διευθετήσεων για άτομα με αναπηρίες, ηλικιωμένους και παιδιά (Back, Cameron & Tanner, 2009; Dorn, 2019; Jackson, 2020).

Σε συλλογικό επίπεδο, η ανθεκτικότητα και προσαρμογή της κοινότητας στην κλιματική αλλαγή αποσκοπεί στην ελαχιστοποίηση των απωλειών σε ανθρώπινες ζωές, υλικό κεφάλαιο και υποδομές με στόχο την ενίσχυση της ικανότητας ανάκαμψης και την αποφυγή της επίμονης φτώχειας που ακολουθεί συνήθως μια περιβαλλοντική καταστροφή, λόγω καταπόνησης των ατομικών και συλλογικών πόρων. Έμφαση δίνεται στην οικοδόμηση της ανθεκτικότητας των πιο ευάλωτων και περιθωριοποιημένων ομάδων, με τα λιγότερα μέσα αυτοπροστασίας και επιβίωσης. Η συμμετοχή των κοινωνικών λειτουργών στα τοπικά σχέδια πολιτικής προστασίας ή άλλα σχέδια ετοιμότητας και προσαρμογής είναι ουσιώδης, λόγω των ειδικών γνώσεων που διαθέτουν στον κοινωνικό σχεδιασμό και στη διαχείριση κρίσεων οι οποίες μπορούν να συμβάλλουν: 1) στην εξασφάλιση κοινωνικών υποδομών και επαρκών αποθεμάτων υλικού κεφαλαίου για την υποστήριξη και γρήγορη ανάκαμψη των τοπικών πληθυσμών (π.χ. αποθήκες τροφίμων, φαρμάκων, ρούχων). Οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να εισηγηθούν προτάσεις γύρω από τις τοπικές ανάγκες σε πόρους και υποδομές, να συμβάλλουν στη χρηματοδότησή τους (π.χ. πόροι ΕΚΤ) ή στην εισροή υλικών πόρων προς την κοινότητα. 2) Στη θεσμική ετοιμότητα των κοινωνικών υπηρεσιών μέσα από την οργάνωση προσβάσιμων και κατάλληλων σε κάθε περίπτωση πηγών βοήθειας (π.χ. αίθουσες κλιματισμού για ηλικιωμένους στον καύσωνα) και την κατάρτιση σχεδίων ετοιμότητας για το προσωπικό. 3) Στην καταγραφή αναγκών των ευάλωτων και ευπαθών ομάδων - ΑΜΕΑ, παιδιών, ηλικιωμένων, απομακρυσμένων κοινοτήτων, αστέγων, ατόμων σε επισφαλή ή ακατάλληλη κατοικία (καταυλισμοί), των ατόμων σε ιδρυματική φροντίδα κ.α. - και την κινητοποίησή τους για συμμετοχή σε ασκήσεις ετοιμότητας και σε σχέδια της πολιτικής προστασίας. 4) Στην εξασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης χωρίς διακρίσεις σε τεχνολογικές εξελίξεις για την κλιματική αλλαγή όπως είναι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, οι ανθεκτικές στην ξηρασία καλλιέργειες, οι βελτιώσεις των οικιακών υποδομών. 5) Στη διασφάλιση της κοινωνικής συναίνεσης σε παρεμβάσεις προσαρμογής και ανθεκτικότητας έναντι της κλιματικής αλλαγής. 6) Στον εντοπισμό επικίνδυνων παραγόντων στο περιβάλλον διαβίωσης

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

(π.χ. εμπόδια σε διόδους διαφυγής) (Dominelli, 2018; Jackson, 2020; Grant & Kinman, (Eds.), 2014); Gaillard, 2010).

Ο **μετριασμός** αφορά στον περιορισμό της περιβαλλοντικής υποβάθμισης και του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής (Jackson, 2020). Εστιάζει στην ανάπτυξη της ιδιότητας του πολίτη και στην ενεργοποίηση ατόμων και κοινοτήτων για πολιτική δράση με στόχο την κοινωνική αλλαγή και την περιβαλλοντική δικαιοσύνη (Payne, 2020). Οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν πιο άμεσα από άλλες επαγγελματικές ομάδες να συμβάλλουν στην κινητοποίηση ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων προς την επιλογή μια βιώσιμης και δίκαιης ανάπτυξης μέσα από:

- την *ευαισθητοποίηση για την επιλογή εναλλακτικών - φιλικών προς το περιβάλλον μοντέλων διαβίωσης και κατανάλωσης στα νοικοκυριά και στην κοινότητα που στηρίζονται στην ανακύκλωση - επαναχρησιμοποίηση, στην ηλιακή ενέργεια, στην ενεργειακή προσαρμογή κατοικιών, στη λιγότερη κατανάλωση πλαστικού κ.α.* (Borrell, Lane, & Fraser, 2010),
- *συμμετοχικές προσεγγίσεις στην κοινότητα για την από κοινού επίλυση προβλημάτων και την κοινωνική συναίνεση στις αποφάσεις για περιβαλλοντικά θέματα,*
- την *άσκηση πίεσης σε κέντρα λήψης αποφάσεων για δίκαιη κατανομή του κλιματικού βάρους* (Dominelli, 2012; 2011; 2018),
- τη *συνηγορία* που αφορά σε τρία επίπεδα : 1) στη *συνηγορία υπέρ του περιβάλλοντος που στερείται «φωνής» σε έναν ανθρωποκεντρικό κόσμο* (Dorn, 2019), 2) στην *ενδυνάμωση της φωνής, στην πρόσβαση σε πόρους και στην προστασία περιβαλλοντικών δικαιωμάτων περιθωριοποιημένων κοινοτήτων* (Dominelli, 2012; 2011; 2018), 3) στην *προστασία των δικαιωμάτων και την ενίσχυση της φωνής αυτοχθόνων πληθυσμών που εξαρτώνται επαγγελματικά από το φυσικό περιβάλλον για την επιβίωσή τους* (Gray et al, 2013). Η περίπτωση αυτή ήταν ιδιαίτερα εμφανής στις καταστροφικές πυρκαγιές της Εύβοιας, όπου μεγάλο μέρος του τοπικού πληθυσμού που ζούσε από δασοκομικά επαγγέλματα έχασε την ικανότητα αυτοσυντήρησης.
- τον *περιβαλλοντικό ακτιβισμό* που ενισχύει την ατομική ευθύνη και αφορά στην οργάνωση σε κινήματα και ομάδες διεκδίκησης για το περιβάλλον, για την οικοδόμηση διατοπικής αλληλεγγύης και τη συλλογική αντίσταση σε επιζήμιες για το περιβάλλον εξωτερικές πρωτοβουλίες (Routledge, 2011). Οι δράσεις μπορούν να είναι απεργίες και

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

διαδηλώσεις για το κλίμα σε περιόδους λήψης αποφάσεων όπως είναι οι παγκόσμιες σύνοδοι κορυφής για το κλίμα, μαζικές αγωγές και δικαστικοί αγώνες για προστασία περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, περιβαλλοντικά δημοψηφίσματα, καλέσματα στο διαδίκτυο κ.α. Ο περιβαλλοντικός ακτιβισμός αποτελεί κοιτίδα ιδεών για την κλιματική αλλαγή και διεκδικεί την πολιτική λογοδοσία και τη συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις για το κλίμα. Διαπιστώνεται όμως ότι η έκταση της επιρροής του απέναντι στους ισχυρούς ανυπότακτους παράγοντες της οικονομίας παραμένει ακόμη μικρή (Lipschutz & McKendry, 2011), γι' αυτό και απαιτείται ενίσχυση της δυναμικής της κινηματικής δράσης.

- την *καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης*, που αφορά στο σεβασμό προς τη φύση, στη μετάβαση από τον ανθρωποκεντρισμό στην οικολογική ισορροπία και στη δέσμευση για ενεργητική δράση υπεράσπισης του περιβάλλοντος μέσα από την καλλιέργεια κινήτρων και προσδοκιών (Sanson & Burke, 2020),
- την *εξοικονόμηση – χρηστή διαχείριση πόρων* και την καλλιέργεια της ευθύνης για τη διάσωση πόρων για την επόμενη γενιά (διαγενεακή περιβαλλοντική αλληλεγγύη) (Jackson, 2020),
- τη *συμβολή στο ζήτημα της άρνησης της κλιματικής αλλαγής* (Norgaard, 2011). Η Κοινωνική Εργασία μπορεί να έχει σημαντικό ρόλο, αφενός στην κατανόηση από μεριάς των πολιτών ότι η κλιματική κρίση είναι μια αναπόφευκτη κοντινή πραγματικότητα χωρίς επιστροφή που πλήττει το σύνολο της παγκόσμιας κοινότητας, ως κίνδυνος για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους και αφετέρου στην εμφύσηση της ελπίδας και της αισιοδοξίας, ότι μπορεί η ατομική και συλλογική δράση να προσφέρει στο μετριασμό της κλιματικής αλλαγής (Jackson, 2020).
- τη *διεπιστημονική προσέγγιση του προβλήματος*. Οι κοινωνικοί λειτουργοί χρειάζεται πλέον να συνεργαστούν με άλλες ειδικότητες όπου δεν υπάρχει αλληλεπίδραση σήμερα (π.χ. μηχανικοί, γεωγράφοι, περιβαλλοντολόγοι, γεωπόνοι) και να βρουν το ρόλο τους σε νέες διεπιστημονικές ομάδες, για την από κοινού επίλυση προβλημάτων και τη συνδιαλλαγή μεταξύ τεχνικών λύσεων και κοινωνικών επιλογών σε ζητήματα: α) προαγωγής της πράσινης - βιώσιμης ανάπτυξης και απασχόλησης (π.χ. πράσινες θέσεις εργασίας, πράσινη κοινωνική οικονομία, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στην οικιακή οικονομία κ.α.) (Jorgenson et al, 2019), β) πράσινης δόμησης, γ) αστικών παρεμβάσεων

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

σε υποβαθμισμένες γειτονίες, δ) εκτίμησης και διαχείρισης περιβαλλοντικών κινδύνων, ε) προγραμμάτων εκπαίδευσης για το περιβάλλον και την πολιτική προστασία κ.α. (Dominelli, 2011, 2012, 2018; Jackson, 2020).

Η **βιβλιογραφία** γύρω από την **Περιβαλλοντική Κοινωνική Εργασία** ενδεχομένως δεν έχει ακόμη την έκταση που χρειάζεται ώστε να μπορέσει να ασκήσει επιρροή στην πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας. Παρόλα αυτά, η ανάλυση που προηγήθηκε συνθέτει ένα μοντέλο Πράσινης - Περιβαλλοντικής Κοινωνικής Εργασίας για την αντιμετώπιση κλιματικών κρίσεων, την προσαρμογή και τον μετριασμό της κλιματικής αλλαγής με παρεμβάσεις στο μικρο - και μακρο-επίπεδο (Gray *et al.*, (eds) 2013). Στο πλαίσιό του, ειδικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις που μπορούμε να αναγνωρίσουμε αποτελούν:

Η ενσυναίσθηση για το περιβάλλον και η ενεργητική συμμετοχή όλων ως άμεσα ενδιαφερομένων. Η κλιματική αλλαγή λαμβάνει χώρα σε κάθε μεριά του πλανήτη, δεν εξαιρεί κανέναν και δεν μπορεί να παραμένει ένα ζήτημα απομακρυσμένο στην ευθύνη της επιστήμης. Ο ρόλος της Κοινωνικής Εργασίας είναι να συμβάλλει ώστε όλα τα άτομα να βοηθηθούν να κατανοήσουν ότι τους αφορούν τα περιβαλλοντικά θέματα, ως “μέλη” του οικοσυστήματος (Bay, 2010) και ως εκ τούτου άμεσα ενδιαφερόμενοι (*stakeholders*), με δικαίωμα και ευθύνη να είναι «παρόντα» και ενεργά, να γίνουν μέρος της λύσης και όχι του προβλήματος και να δεσμευτούν για δράση υπέρ του περιβάλλοντος (Sanson & Burke, 2020).

Οι στρατηγικές διαχείρισης που εστιάζουν στο νόημα (*meaning-focused coping strategies*). Η νοηματοδότηση χρειάζεται μια ρεαλιστική αποτίμηση του κινδύνου αλλά παράλληλα και μια θετική πλασιώση μέσα από την αναζήτηση θετικών παραγόντων μέσα στο πρόβλημα (π.χ. ότι χωρίς άνθρακα θα έχουμε καλύτερη υγεία), που βοηθά τα άτομα να μην εστιάζουν στην απελπισία αλλά στην αισιοδοξία, στην ελπίδα, στην αίσθηση του σκοπού και στην αξία της περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας (Sanson & Bruke, 2020; Ojala, 2016).

Η έμφαση στα εμπειρικά δεδομένα (*evidence-based practice*) (Gambrill, 2014) και στην **ανάλυση του κοινωνικού αντίκτυπου (*social impact analysis*)** (Gray *et al.*, (eds), 2013). Έχει διαπιστωθεί ερευνητικά ότι υπάρχει εξάρτηση από το πολιτισμικό πλαίσιο όσον αφορά στην ευαλωτότητα (Crate & Nuttall, 2009) και ότι η γνώση του τόπου συμβάλλει στην προσαρμογή και αποτρέπει τους περιβαλλοντικούς κινδύνους να γίνουν καταστροφές (Jorgenson *et al.*, 2019). Στο πλαίσιο αυτό εμπειρικά δεδομένα της μικροκλίμακας μπορούν να έχουν μεγαλύτερη χρησιμότητα στη διαχείριση κλιματικών απειλών έναντι της επιστημονικής

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

τεκμηρίωσης (*scientific evidence*) (Gambrill, 2014). Οι κοινωνικοί λειτουργοί διαθέτουν επαγγελματικές δεξιότητες στη χαρτογράφηση τοπικών αναγκών, πόρων, κοινωνικών δικτύων, περιβαλλοντικών κινδύνων, εξωτερικών πηγών βοήθειας, δικτύων λήψης αποφάσεων, προσώπων αναφοράς στην κοινότητα και κυρίως των κοινωνικά αποκλεισμένων ομάδων, προς τις οποίες λειτουργούν ως σύνδεσμοι, συνήγοροι και διαμεσολαβητές (Dominelli, 2011; 2018). Οι γνώσεις αυτές μπορούν να εργαλειοποιηθούν στη λήψη αποφάσεων (Regehr et al, 2007) για την προστασία της δημοσίας υγείας και ασφάλειας, την άμεση απόκριση σε πρώτες ανάγκες κατά τη διάρκεια και μετά από μια φυσική καταστροφή, την καταγραφή του κοινωνικού αντίκτυπου περιβαλλοντικών πολιτικών και την αναζήτηση και συναίνεση στην εφαρμογή “φυσικών λύσεων” προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή στο αστικό περιβάλλον (βλ. Frantzeskaki et al., 2019). Σε αυτή τη συνάφεια η εμπειρική γνώση που μπορούν να κομίσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί δεν μπορεί να μένει αποκομμένη από την πολιτική προστασία και τα τοπικά σχέδια δράσης.

Η περιβαλλοντική εκπαίδευση. Αφορά σε εκπαίδευση “γύρω από το περιβάλλον” (γνωστικό αντικείμενο) “από και μέσα στο περιβάλλον” (βιωματικές δεξιότητες) και “για το περιβάλλον” (περιβαλλοντική ευθύνη, ποιότητα ζωής) (Φλογαίτη, 1993). Οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να συνεισφέρουν ώστε τα άτομα να κατανοήσουν πώς αλλάζουν το περιβάλλον ή το θέτουν σε κίνδυνο, να λαμβάνουν ενημερωμένες αποφάσεις, να αναπτύσσουν δεξιότητες αυτοπροστασίας, να έχουν πρόσβαση σε εξειδικευμένη επαγγελματική κατάρτιση και γνώσεις ώστε να μπορούν να εργαστούν στην πράσινη οικονομία. Η εκπαίδευση όμως χρειάζεται να ξεκινά από τον οικολογικό εγγραμματισμό (*ecological literacy*), (Jones, 2014) των ίδιων των κοινωνικών λειτουργών οι οποίοι πρέπει να επεκτείνουν το γνωστικό τους πεδίο σε περιβαλλοντικά θέματα και σε γνώσεις για την κλιματική αλλαγή, προκειμένου να μπορούν να σχεδιάζουν περιβαλλοντικές δράσεις και να εμπνέουν την ευθύνη για την προστασία της γης και την ανάγκη συλλογικής απάντησης.

Η οικολογικά προσανατολισμένη κοινοτική ανάπτυξη (*ecologically-oriented community development approach*), (Jones, 2014). Η εστίαση στο εγγύς περιβάλλον των κοινοτήτων και στη μικροκλίμακα είναι προνομιακό πεδίο δράσης της Περιβαλλοντικής Κοινωνικής Εργασίας. Ζητήματα όπως είναι η μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, η προστασία και αύξηση των τοπικών φυσικών πόρων, η επανασύνδεση με τη φύση, η ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης, μπορούν να προσεγγιστούν μέσα από τοπικές περιβαλλοντικές δράσεις, παρεμβάσεις ενίσχυσης της ανθεκτικότητας και της συλλογικής ικανότητας και στρατηγικές ευαισθητοποίησης της κοινότητας (*community awareness raising*) που

εφαρμόζουν κοινωνικοί λειτουργοί στις τοπικές κοινωνίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε: α) βιωματικές δράσεις με έμφαση στα παραμελημένα και τα εγγύς οικοσυστήματα των «km-0» (Battisti, 2016) (π.χ. περιαστικό πράσινο, αστικοί κήποι), που μπορούν να επικοινωνήσουν ρεαλιστικά στις ψηφιακές γενιές οικολογικές έννοιες, ιδιαίτερα σε υποβαθμισμένες περιοχές, β) προαγωγή της αστικής κινητικότητας (φυσική κίνηση χωρίς αυτοκίνητο, χρήση ποδηλάτου κ.α.), γ) ενεργοποίηση μικρών περιβαλλοντικών projects όπως είναι οι αστικές καλλιέργειες, η καθαριότητα δασών, η δενδροφύτευση, τα πράσινα μπαλκόνια, η εθελοντική πυρασφάλεια κ.α. που προάγουν τη συλλογική αποτελεσματικότητα και την ενεργό πολιτεότητα, δ) δράσεις συμπερίληψης ευάλωτων πληθυσμών (Hetherington & Boddy, 2013), ε) σύζευξη περιβαλλοντικής - κοινωνικής καινοτομίας στην οικιακή και συλλογική κατανάλωση, στ) συνεργασία στη δημιουργία τοπικών δικτύων αυτάρκειας (π.χ. τοπικά δίκτυα επισιτισμού, διανομής φαρμάκων), ζ) διάχυση τοπικών και παραδοσιακών γνώσεων και τεχνογνωσίας για τη φύση και το περιβάλλον – προαγωγή “φυσικών λύσεων”, η) τοπικοποίηση παγκόσμιων παρεμβάσεων για το περιβάλλον (π.χ. 17 στόχοι της βιώσιμης ανάπτυξης), θ) ανάδειξη τοπικών περιβαλλοντικών προβλημάτων και διεκδίκηση λύσεων – παρεμβάσεων σε φτωχές και υποβαθμισμένες γειτονιές, ι) εναλλακτικές χρήσεις κενού χώρου και κτιρίων (π.χ. αναπλάσεις, ανακαινίσεις, φυτεύσεις) (Dominelli, 2011, 2012, 2018; McMichael, 2014; Hawkins et al. 2009; Gray et al, 2013; Mary, 2008; Ife, 2013; Grant & Kinman, (Eds.), 2014; Borrell, Lane & Fraser, 2010).

Οι παιδοκεντρικές στρατηγικές. Τα παιδιά δεν είναι μόνο παθητικά θύματα της κλιματικής αλλαγής. Είναι άμεσα ενδιαφερόμενοι ως οι επόμενοι ενήλικοι που θα κληθούν να διαχειριστούν τον κόσμο και καθήκον των σημερινών ενηλίκων είναι να τα προετοιμάσουν για τις δυσκολίες του μέλλοντος. Σε αυτή τη συνάφεια, κάθε παρέμβαση για το κλίμα πρέπει να περιλαμβάνει παιδοκεντρικές στρατηγικές οι οποίες αποσκοπούν: α) στην ετοιμότητα και ανθεκτικότητα των παιδιών με εκπαίδευση σε δεξιότητες επιβίωσης έναντι περιβαλλοντικών κινδύνων και αυτορρύθμισης για τη αυτοπροστασία τους και την προστασία των κοινοτήτων που διαβιούν, β) στην αναγνώριση της μετασχηματιστικής τους δύναμης που αφορά στην αναγνώρισή τους ως ενεργητικούς κοινωνικούς δρώντες και στην υποστήριξη του περιβαλλοντικού ακτιβισμού των παιδιών. Κινήματα νέων και παιδιών σε όλο τον κόσμο (π.χ. η Αυστραλιανή Ένωση Νέων για το Κλίμα) ήδη συνηγορούν υπέρ του περιβάλλοντος μέσα από δικαστικούς αγώνες ενάντια σε πρακτικές περιβαλλοντικής καταστροφής, γ) στην εκπαίδευσή τους στην κουλτούρα μιας πιο φυσικής ζωής με έμφαση στην ευδαιμονία αντί στον ηδονισμό, στη φυσική κίνηση και στο ελάχιστο ενεργειακό αποτύπωμα, δ) στην

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

εμπλοκή τους στην τοπική διακυβέρνηση και την εκπαίδευσή τους στην ενεργό πολιτεότητα και στην αξία της κοινότητας (τοπικής – παγκόσμιας), ε) στην εμφύσηση της ελπίδας και της αισιοδοξίας (Back, Cameron & Tanner, 2009; Hart, Fisher, & Kimiagar, 2014; McMichael, 2014; Sanson & Burke, 2020; Hawkins et al. 2009).

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η κλιματική αλλαγή και τα περιβαλλοντικά θέματα αποτελούν “πεδίο δόξης λαμπρόν” για την Κοινωνική Εργασία, που, όσο επιδεινώνονται οι συνθήκες διαβίωσης στον πλανήτη και αυξάνονται οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι, οι κοινωνικοί λειτουργοί θα πρέπει να εντρυφούν. Το “μεγάλο στοίχημα” που αναδεικνύει η Περιβαλλοντική – Πράσινη Κοινωνική Εργασία είναι η συνεισφορά των κοινωνικών λειτουργών ως κοινωνών στο όραμα της βιώσιμης διαβίωσης, με προοπτική την επιβίωση και τη σταθεροποίηση των μελλοντικών όρων της ανθρώπινης και πλανητικής διαβίωσης.

6. Η Ελληνική Εμπειρία

Στην Ελλάδα, η νομοθεσία είναι φιλοπεριβαλλοντική και το περιβάλλον προστατεύεται από το Σύνταγμα (άρθρο 24/1975) και μια σειρά νόμων (ν.360/1976, ν.743/1977, ν.998/1979, ν.1515/1985, ν.1561/1985, ν.1650/1986, κ.α.), οι οποίοι όμως υπονομεύονται από την προστατευτική πολιτική των νομιμοποιήσεων περιβαλλοντικών αυθαιρεσιών και τη σύνδεση της ανάπτυξης με νέες θέσεις εργασίας (Παπαϊωάννου κ.α., 1998). Τοπικά θέματα που έχουν αναδειχθεί κατά καιρούς έχουν συγκροτήσει πυρήνες αντίστασης για την προστασία του περιβάλλοντος (ΧΥΤΑ, Ασωπός, μεταλλεία στις Σκουριές Χαλκιδικής, αιολικά πάρκα, κ.α.), όμως ο οικολογικός λόγος στην Ελλάδα ακόμη στερείται σημαντικών επιτευγμάτων όσον αφορά στην περιβαλλοντική προστασία όταν η αυθαιρεσία κατά του περιβάλλοντος 'κανονικοποιείται', όταν ο έλεγχος είναι πλημμελής και οι κυρώσεις μικρές, όταν ακόμη δεν έχουν εξασφαλιστεί βασικά φιλικά στο περιβάλλον ζητούμενα στη βιομηχανική παραγωγή, στη διαχείριση αποβλήτων και στην ενέργεια.

Όσον αφορά στο οικολογικό κίνημα, στη χώρα μας αναπτύχθηκε από το '70 και μετά όταν άρχισαν να γίνονται εμφανή τα περιβαλλοντικά προβλήματα της εκβιομηχάνισης. Η Μεταπολίτευση όμως και η έμφαση στον πολιτικό αγώνα υποσκίασε το οικολογικό κίνημα. Η ελληνική πολιτική κουλτούρα (κρατικός πατερναλισμός, κομματικοποίηση, αδύναμη κοινωνία των πολιτών) δεν βοηθά τα περιβαλλοντικά αιτήματα να καθίστανται πολιτικά, αν αυτά δεν διαμεσολαβούνται από πολιτικά κόμματα. Η απόπειρα του 1989 για πολιτική εκπροσώπηση των οικολογικών κινημάτων (Ομοσπονδία Οικολόγων Εναλλακτικών

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

Οργανώσεων) δεν κεφαλαιοποιήθηκε και σταδιακά υποχωρεί ο κινηματικός χαρακτήρας, οι περιβαλλοντικές οργανώσεις λειτουργούν ως παραρτήματα διεθνών οργανισμών και αποπολιτικοποιείται ο λόγος για το περιβάλλον (Αλεξανδρόπουλος κ.α., 2017).

Οι πρόσφατες mega πυρκαγιές στη χώρα μας στο Μάτι, στη Βόρειο Εύβοια και στην Πελοπόννησο, οι καταστροφικές πλημμύρες, οι καύσωνες και όσες κρίσεις θα ακολουθήσουν στα χρόνια που έρχονται, καταδεικνύουν ότι η κλιματική αλλαγή δεν συμβαίνει κάπου αλλού στον κόσμο – έχει φτάσει και στην πόρτα μας με ανεπανόρθωτες καταστροφές στο εγγύς οικοσύστημά μας και απαιτεί γνώση και δράση.

Η Περιβαλλοντική – Πράσινη Κοινωνική Εργασία στη χώρα μας ακόμη στερείται γνωστικής βάσης και δεν έχει αναπτύξει επιστημονικό λόγο και δράση. Η πολύ πρόσφατη δημιουργία του Κέντρου Έρευνας Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Κρίσεων από το Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια να εισάγει στην επιστημονική συζήτηση για την Κοινωνική Εργασία στη χώρα μας την προβληματική του περιβάλλοντος. Είναι πολύ μακρύς όμως ο δρόμος που πρέπει να διανυθεί έως ότου το όραμα της βιώσιμης ανάπτυξης και η δράση για την κλιματική αλλαγή βαθμονομηθούν ως άξια της επιστημονικής μας προσοχής και έως ότου η Κοινωνική Εργασία στη χώρα μας κατορθώσει να εκτραπεί του συστημικού της καθήκοντος για να οραματιστεί. Προς το παρόν κυριαρχεί η διαχείριση των περιβαλλοντικών κρίσεων με ανθρωποκεντρικό προσανατολισμό και έμφαση στην παροχή υπηρεσιών πρώτης ανάγκης, ενώ τα περιβαλλοντικά ζητήματα αφήνονται στον λόγο άλλων επιστημών.

Η προσέγγιση αυτή δυσκολεύει τη ριζοσπαστικοποίηση του επαγγέλματος όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και σε πολλά μέρη του κόσμου με ασθενείς οικονομίες όπου υφίσταται εκβιαστικά το δίλημμα «περιβάλλον ή ανάπτυξη/απασχόληση». Όπως επισημαίνουν οι Philip & Reisch (2015), χρειάζεται η οικολογική προσέγγιση να ενσωματωθεί στην εκπαίδευση των κοινωνικών λειτουργών προκειμένου να αναπτύξουν γνωστικό υπόβαθρο και κριτική σκέψη και να επαναπροσδιορίσουν -μέσα από τον αναστοχασμό της σχέσης τους με το μη ανθρώπινο- τη σχέση τους με την κουλτούρα, την οικονομία και την πολιτική. Μόνο μέσα από την ενσωμάτωση στην εκπαίδευση της περιβαλλοντικής – πράσινης Κοινωνικής Εργασίας ως διακριτό επιστημονικό πεδίο, θα μπορέσουν οι κοινωνικοί λειτουργοί να πραγματώσουν τις επιστημονικές μεταβάσεις που απαιτούνται ώστε να αναπτύξουν μετασχηματιστική δράση και να εδραιώσουν νέες στρατηγικές διεπαγγελματικών συμμαχιών

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

για την αντιμετώπιση της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, την υπεράσπιση της περιβαλλοντικής δικαιοσύνης και την κοινωνική αλλαγή.

7. Επίλογος

Η κλιματική αλλαγή είναι μια μη αναστρέψιμη διαδικασία πλανητικής επιρροής που απειλεί την ανθρώπινη διαβίωση. Απαιτεί μεγάλους και άμεσους κοινωνικούς μετασχηματισμούς, ώστε η ζωή μας στον πλανήτη να μην επιδεινωθεί περισσότερο στα επόμενα χρόνια. Η Κοινωνική Εργασία μπορεί να συμβάλλει στην κατανόηση και νοηματοδότηση των αλλαγών που απαιτούνται στην παραγωγή βιώσιμων μοντέλων κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης που δεν κοστίζουν στη γη, στην ισότιμη προστασία ανθρωπίνων και περιβαλλοντικών δικαιωμάτων, στην ενεργοποίηση των πολιτών και στη δημιουργία συμμαχιών για μια “από κάτω προς τα πάνω” δυναμική υπέρ του περιβάλλοντος. Έχοντας στο πυρήνα των αξιών, των στόχων και της δράσης της την κοινωνική αλλαγή, τη συνηγορία υπέρ των αδυνάμων, τη δικαιοσύνη και την ισότητα, η Κοινωνική Εργασία μπορεί να αποτελέσει θετικό συντελεστή στο πρόβλημα της κλιματικής κρίσης μέσα από την ενσωμάτωση της προβληματικής του περιβάλλοντος στη θεωρία και στην πρακτική της και τον περιβαλλοντικό εγγραμματισμό των κοινωνικών λειτουργών σε μοντέλα Πράσινης Κοινωνικής Εργασίας. Η έγκαιρη κατανόηση στο σήμερα της μετασχηματιστικής δυναμικής του επαγγέλματός μας, μπορεί να συμβάλλει σε ένα πιο φυσικό και βιώσιμο κόσμο που να μπορεί να αποδοθεί στις επόμενες γενιές, ως η κληρονομιά της ελπίδας και όχι της καταστροφής.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Agnew, R. (2011). Dire forecast: A theoretical model of the impact of climate change on crime. *Theoretical Criminology*, 16, 21–42. <https://doi.org/10.1177/1362480611416843>
- Baber W., and Bartlett R., (2011) The role of international law in global governance in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). (2011). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Back, E., Cameron, C., & Tanner, T. (2009). *Children and Disaster Risk Reduction: Taking stock and moving forward*. UNICEF.
- Barnett J., (2011). Human Security in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.

- Battisti, C. (2016). Experiential key species for the nature-disconnected generation. *Nature*, 34, 203-226.
- Bay, U. (2010). Social work and the environment: Understanding people and place. *Australian Social Work*, 63(3), 366-367.
- Besthorn, F. (2002). Radical environmentalism and the ecological self. *Journal of Progressive Human Services*, 13(1), 53-72.
- Borrell, J., Lane, S., & Fraser, S. (2010). Integrating environmental issues into social work practice: Lessons learned from domestic energy auditing. *Australian Social Work*, 63(3), 315-328.
- Besthorn, F. (2011). The deep ecology's contribution to social work a ten-year perspective, *International Journal of Social Welfare*.
- Biermann F. (2011). New actors and mechanisms of global governance, in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Boukoff, M.T., & Boukoff J.M. (2004). Balance as bias: Global warming and the US prestige press. *Global Environmental Change* 14: 125–36.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bullard, R. D. (2002). Confronting environmental racism in the twenty-first century. *Global Dialogue*, 4(1), 34.
- Buzzell, L. & Chalquist, C. (2019). *It's Not Eco-Anxiety – It's Eco-Fear! A Survey of the Eco-Emotions*. www.chalquist.com.
- Clayton, S., et al., (2017). *Mental Health and our Changing Climate: Impacts, implications, and guidance*. Washington, D.C.: American Psychological Association and Eco America.
- CNN (2021). COP26 ended with the Glasgow Climate Pact. Here's where it succeeded and failed. Updated 1327 GMT (2127 HKT) November 14, 2021
WWW.edition.cnn.com/2021/11/14/world/cop26-glasgow-climate-pact-intl-cmd/index.html.
- Coates, J. (2003). *Ecology and Social Work: Toward a new paradigm*. Halifax, NS: Fernwood Press.
- Coates, J., & Gray, M. (2012). The environment and social work: An overview and introduction. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 230–238.

- Confalonieri, U.B., et al (2007). Human health. In M.L. Parry *et al.*, (Eds.), *Climate Change 2007: Impacts, adaptation, and vulnerability*. (pp. 391–431) UK: Cambridge University Press.
- Costello, A., et al, (2009). Managing the health effects of climate change. *The Lancet*, 373, 1693–1733.
- Crate, S. A., & Nuttall, M. (2009). Epilogue: anthropology, science, and climate change policy. *Anthropology & Climate Change: From Encounters to Actions*, 394-400.
- Davenport, L. (2017). *Emotional Resiliency in the Era of Climate Change: A clinician's guide*. Jessica Kingsley Publishers.
- Dietz, S. (2011). High impact, low probability? An empirical analysis of risk in the economics of climate change. *Climatic Change*, 108(3), 519-541.
- Dominelli, L. (2011). Climate change: social workers' roles and contributions to policy debates and interventions. *International Journal of Social Welfare*, 20(4), 430-438.
- Dominelli, L. (2012). *Green Social Work: From environmental crises to environmental justice*. Polity.
- Dominelli, L. (2018). Green social work in theory and practice: A new environmental paradigm for the profession. In *The Routledge Handbook of Green Social Work* (pp. 9-20). Routledge.
- Dorn C. (2019). Climate change and health: A call to Social Workers, practice perspectives. *Issue Summer 2019, The National Association of Social Workers, USA*.
- Dryzek, J.S. & Norgaard, R.B. (2011). *Climate Change and Society: Approaches and Responses*. Oxford University Press.
- Fothergill, A., & Peek, L. A. (2004) Poverty and disasters in the United States: A review of recent sociological findings. *Natural Hazards*, 32(1), 89-110.
- Frantzeskaki *et al.*, (2019). Nature-based solutions for urban climate change adaptation: linking science, policy, and practice communities for evidence-based decision-making. *BioScience*, 69(6), 455-466.
- Gaillard, J. C. (2010). Vulnerability, capacity, and resilience: perspectives for climate and development policy. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 22(2), 218-232.
- Gambrill, E. (2014). Social work education and avoidable ignorance. *Journal of Social Work Education*, 50(3), 391-413.
- Garcia, D. & Sheehan, M. (2016). Extreme weather-driven disasters and children's health. *International Journal of Health Services*, 46, 79–105.

- Gitterman, A., & Germain, C. B. (2008). *The Life Model of Social Work Practice: Advances in theory and practice*. Columbia University Press.
- Grant, L., & Kinman, G. (Eds.). (2014). *Developing Resilience for Social Work Practice*. Macmillan International Higher Education.
- Gray, M., & Coates, J. (2012). Environmental ethics for social work: Social work's responsibility to the non-human world. *International Journal of Social Welfare*, 21(3), 239–247.
- Gray, M., Coates, J., Hetherington, T. (Eds.). (2013). *Environmental Social Work* (pp. 46-61), London: Routledge.
- Hajer M., & Versteeg W., (2011). Voices of Vulnerability: the reconfiguration of policy discourses in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Harrison *et al.*, (2011). Economic policy instruments for reducing greenhouse gas emissions in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Hart, R., Fisher, S., & Kimiagar, B. (2014). Beyond projects: Involving children in community governance as a fundamental strategy for facing climate change. *In The Challenges of Climate Change: Children on the frontline* (pp. 92–97). Florence, Italy: UNICEF Office of Research.
- Hawkins, M. *et al.*, (2009). Positive development in emerging adulthood. *Australian Journal of Psychology*, 61, 89–99.
- Hetherington, T., & Boddy, J. (2013). Eco social work with marginalized populations: Time for action on climate change. In M. Gray, J. Coates, & T. Hetherington (Eds.), *Environmental Social Work* (pp. 46–61). Abingdon, Oxon: Routledge.
- Howarth, R. B. (2011). *Intergenerational Justice*. Oxford University Press, DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199566600.003.0023
- Ife, J. (2013). *Community Development in an Uncertain World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- IPCC. (2014). *Climate Change 2014: Synthesis report*. Contribution of working groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (p. 151). Geneva, Switzerland.
- Jackson, K. (2020). Climate change and public health: How social workers can advocate for environmental justice. *Social Work Today*, 17(6), 1-10.

- Jones, P. (2014). *Ecological Literacy in Social Work Education: Using a scenario-based approach to bring community spaces into the classroom*. 11th International Transformative Learning Conference, New York.
- Jorgenson, A. K. et al, (2019). Social science perspectives on drivers of and responses to global climate change. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 10 (1), e554.
- Lipschutz R., & McKendry C., (2011) Social movements and global civil society in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Marks, El et al (2021) Young People's Voices on Climate Anxiety, Government Betrayal and Moral Injury: A Global Phenomenon. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3918955> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3918955>
- Mary, N. L. (2008). *Social Work in a Sustainable World*. Chicago: Lyceum.
- McKinnon, J., & Alston, M. (Eds.), (2016). *Ecological Social Work: Towards sustainability*. Macmillan International Higher Education.
- Mcmichael, A.J. (2014). Climate change and children: Health risks of abatement inaction, health gains from action. *Children*, 1, 99–106.
<https://doi.org/10.3390/children1020099>
- Norgaard K., (2011) Climate denial emotion, psychology, culture, and political economy. In Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.) *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Ojala, M. (2016). Young people and global climate change: Emotions, coping, and engagement in everyday life. In N.Ansell, N.Klocker, & T.Skelton (Eds.), *Geographies of Global Issues: Change and threat* (pp. 329–346).
- Parks, B. C., & Roberts, J. T. (2006). Globalization, vulnerability to climate change, and perceived injustice. *Society and Natural Resources*, 19 (4), 337-355.
- Payne, M. (2020). *Modern Social Work Theory*. Bloomsbury Publishing.
- Peterson, A. (1999). Environmental ethics and the social construction of nature. *Environmental Ethics*, 21 (4), 339-357.
- Philip, D., & Reisch, M. (2015). Rethinking social work's interpretation of 'environmental justice': From local to global. *Social Work Education*, 34 (5), 471-483.
- Philip, D., & Reisch, M. (2015). Rethinking social work's interpretation of 'environmental justice': From local to global. *Social Work Education*, 34 (5), 471-483.

- Regehr, C., Stern, S., & Shlonsky, A. (2007). Operationalizing evidence-based practice: The development of an institute for evidence-based social work. *Research on Social Work Practice, 17* (3), 408-416.
- Routledge, P. (2011). Translocal climate justice solidarities in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). (2011). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Sagoff, M., (2011). The poverty of climate economics in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Sanson, *et al.* (2018). Young people and climate change: The role of developmental science. In S. Verma & A. Peterson (Eds.), *Sustainable Development Goals for Children: Using developmental science to improve young lives globally*, (pp.115-138). New York, NY: Springer.
- Sanson, A. V., & Burke, S. E. (2020). Climate change and children: An issue of intergenerational justice. In *Children and Peace* (pp. 343-362). Springer, Cham.
- Schmitz, C.L., *et al.* (2012). The relationship between social work and environmental sustainability: Implications for interdisciplinary practice. *International Journal of Social Welfare, 21*, 278–286.
- Schneider-Mayerson, M., Leong, K. (2020). Eco-reproductive concerns in the age of climate change, *Climatic Change, 163* (2): 1007–1023.
- Sheffield, P.E.; Landrigan, P.J. (2011). Global climate change and children’s health: Threats and strategies for prevention. *Environ. Health Perspect. 19*, 291–298.
- Spash, C. (2011). Carbon Trading: a critique in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.). *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- Szasz, A. (2011) Is green consumption part of the solution in Dryzek, J. S., Norgaard, R. B., & Schlosberg, D. (Eds.), *The Oxford Handbook of Climate Change and Society*. Oxford University Press.
- The Child Protection Working Group, (2015). *A Matter of Life and Death: Child protection programming’s essential role in ensuring child wellbeing and survival during and after emergencies*. The Child Protection Working Group.
- Thomas, K., *et al.* (2019). Explaining differential vulnerability to climate change: A social science review. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change, 10* (2), e565.

*Κλιματική αλλαγή και περιβαλλοντική – πράσινη κοινωνική εργασία:
Η συμβολή της κοινωνικής εργασίας στην κληρονομιά της ελπίδας*

Urry, J. (2015). Climate change and society. In *Why the Social Sciences Matter* (pp. 45-59).
Palgrave Macmillan, London.

World Meteorological Organization (WMO), (2021). Weather related disasters.

Zapf, M. K. (2009). *Social Work and the Environment: Understanding people and place*.
Ontario: Canadian Scholars' Press.

Ελληνόγλωσσα

Αλεξανδρόπουλος, Σ., Σερντεδάκης, Ν., & Μποτετζάγια, Ι. Α. (2017). Το ελληνικό
περιβαλλοντικό κίνημα : από τη γένεση στην ενσωμάτωσή του. *Ελληνική Επιθεώρηση
Πολιτικής Επιστήμης*, 30, 5–31. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14423>

Γεωργόπουλος, Α., (2006). *Περιβαλλοντική Ηθική*, Αθήνα: Gutenberg.

Παπαϊωάννου, Σ., Σερντεδάκης, Ν., & Τσιώλης, Γ. (1998). Κοινωνική-οικολογική συνείδηση και
πράξη: το παράδειγμα των κατοίκων της επαρχίας Κυδωνίας δυτικής Κρήτης.
Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 96, 133–183. <https://doi.org/10.12681/grsr.732>

Φλογαΐτη, Ε (1993). *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές
Εκδόσεις.